

Veiligheid in de paardensector

Oktober 2009

Algemene Directie Humanisering van de Arbeid

Deze brochure werd samengesteld aan de hand van het eindwerk voor preventieadviseur niveau 1 van mevrouw Aurore Lindebrings, medewerkster van Preventagri Formation (Mission Wallonne des secteurs verts).

Dank

Dank aan alle personen voor de inbreng van hun ervaring op het terrein in dit project: Professor Lejeune, ULB, promotor van het eindwerk; Het team van de vzw «le Timon» en van manege le Hackamore; De heer Roland Gérard; De heer Bricheux, zijn leerling-ruiters van CEFA in Waremmes en hun leerkracht Mw. Darge; Het inseminatiecentrum van Ciney; De uitbaters van «paardenmelkerij 't Kattenheye»; Dr. P. Roland, voorzitter van de Conseil Régional d'expression française de l'Ordre des Médecins Vétérinaires; De firma Westfalia; De Fédération Francophone d'Equitation et d'Attelage de Loisir (FFE); De Ligue Equestre Wallonie Bruxelles (LEWB); De heer Helleputte van de verzekeringsmaatschappij Ethias.

Reeks Preventagri

Deze brochure over de veiligheid in de paardensector maakt deel uit van een reeks brochures die specifiek gewijd zijn aan preventie in de land- en tuinbouwsector. Dit initiatief kadert in het project Preventagri, een federaal programma dat in 2001 gelanceerd werd met de financiële steun van het Europees Sociaal Fonds en de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg. Het doel van dit project is de sensibilisatie inzake preventie van de arbeidsongevallen, psychosociale risico's (stress) en beroepsziekten van de Belgische land- en tuinbouwsector en de uitbouw van structuren voor bijstand en opleiding in die problematiek, op basis van de studie van de evolutie van de problemen die door de landbouwers worden ervaren. Het project bestaat uit vier luiken: Sensibilisatie, Vorming, Onderzoek en Interventie (de telefonische hulplijn Agricall). Tot in 2003 werd de wetenschappelijke en administratieve coördinatie verzekerd door de Service de Psychologie du Travail et des Entreprises van de Université de Liège (Ulg), daarna werd dit tot juni 2006 gedeeld met het Instituut voor Stess en Werk (ISW) en de Katholieke Universiteit Leuven (KULeuven). Vanaf juli 2006 werd het project regionaal verankerd. Het luik Vorming werd verzekerd door de Mission Wallonne des Secteurs Verts en het Instituut voor Landbouw en Visserij Onderzoek (ILVO). Het Luik Agricall werd langs Franstalige kant voortaan verzorgd door de vzw Agricall Wallonie.

Het Europees Sociaal Fonds
investeert in uw toekomst

Scheldeweg 68
9090 Melle/Gontrode
Tel: 09 272 26 00
Fax: 09 27 26 01

Deze brochure is gratis te verkrijgen:

- telefonisch op het nummer 02 233 42 11
- door rechtstreekse bestelling op de website van de FOD :

www.werk.belgie.be

- schriftelijk bij de Cel Publicaties van de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg
Ernest Blerotstraat 1 - 1070 BRUSSEL
Fax: 02 233 42 36

E-mail: publicaties@werk.belgie.be

Deze brochure is eveneens raadpleegbaar op de website van de FOD:

www.werk.belgie.be

Cette publication peut être également obtenue en français.

M/V

De termen "preventieadviseur", "personeel" en "landbouwer" in deze brochure verwijzen naar personen van beide geslachten.

© FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg

Alle rechten voorbehouden voor alle landen. Niets uit deze uitgave mag geheel of gedeeltelijk worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of enige wijze, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de Directie van de communicatie van de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg. Indien de vervoelvoudiging van teksten uit deze brochure echter strikt niet-commercieel gebeurt, voor informatieve of pedagogische doeleinden, is dit toegestaan met bronvermelding en, in voorkomend geval, met vermelding van de auteurs van de brochure.

De redactie van deze brochure werd afgesloten op 1 september 2009

Coördinatie: Directie van de communicatie

Omslag en vormgeving: Rilana Picard

Foto's: Preventagri

Druk: Drukkerij Bietlot

Verspreiding: Cel Publicaties

Verantwoordelijke uitgever: FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg

Wettelijk depot: D/2009/1205/40

Voorwoord

Sinds zijn domesticatie zo'n 6.000 jaar geleden nam het paard altijd al een bevoorrechte plaats in in de menselijke samenleving. Als belangrijke bondgenoot in de machtsstrijd van de mens vergemakkelijkte en versnelde het grote veroveringen. In vreedstijd werd het wegens zijn kracht en volgzaamheid ingezet bij het bewerken van grond. Het paard speelde een cruciale rol in de landbouw tot de jaren 1950-1960, toen het plots aan de kant werd geschoven door de steeds toenemende mechanisatie. Men stelde zich daardoor vragen over de toekomst van het paard. De sector van sport en vrijetijdsbesteding leek de beste uitweg.

En toch is de rol van het paard in de landbouw nog niet uitgespeeld. Op het einde van de 20e eeuw kende de Europese landbouw immers een enorme terugval door de wereldwijde concurrentie. Op 7 jaar tijd (van 1998 tot 2005) verdwenen in België maar liefst 13.860 landbouwbedrijven. Om zijn bedrijf te laten overleven, heeft de landbouwer twee mogelijkheden: uitbreiden (de landbouwbedrijven worden dan echte kmo's) of diversifiëren. In het kader van die diversificatie krijgen paarden opnieuw een rol in de landbouwsector. Heel wat landbouwers starten met het kweken van paardachtigen: het is een goede manier om het veevoer dat op de boerderij geproduceerd wordt te benutten. Maar er ontstaan ook andere diversificatiesectoren die men niet mag onderschatten, bv. het uitbaten van een paardenpension en het paardentoerisme. Heel wat kinderboerderijen bezitten ook paarden of pony's (van de 61 kinderboerderijen die in Wallonië geteld werden voor de periode 2005-2006 hadden er 30 ten minste één paard of één pony). In 2004 beschikten 6.109 Belgische landbouwbedrijven over 31.945 paardachtigen; in 2005 waren er in 6.176 Belgische bedrijven in totaal 33.404 paardachtigen; dat is dus een stijging met respectievelijk 1,1 en 4,6% op een jaar.

Maar die reconversie gebeurt niet altijd in veilige omstandigheden (gebrekkige kennis over het dier, beschadigd materiaal, onaangepaste infrastructuur, ...) en dat kan leiden tot ongevallen.

Naast de landbouwers uiten ook de maneges en andere bedrijven uit de landbouwsector hun ontevredenheid en eisen zij het statuut van landbouwonderneming. Deze sector zet over het algemeen weinig geschoold personeel in dat bovendien niet altijd ingeschreven is. De werkomstandigheden en werkuren zijn veeleisend (6 dagen op 7 werken, vaak meer dan 8 uur per dag, zware lichamelijke arbeid, slecht betaald, ...) en ook dat kan leiden tot ongevallen. In Frankrijk bestaat er een organisatie die zich bezighoudt met de veiligheid in de paardensector: MSA (Mutualité Sociale Agricole). In België bestaat er niets.

Daarom werd er beslist om een brochure te ontwikkelen die gericht is op de veiligheid in deze sectoren. De brochure beschrijft het professionele paardrijmilieu, geeft enkele cijfers en presenteert enkele algemene kenmerken van paarden. Ze beschrijft ook de gangbare manier om deze dieren te behandelen en de verschillende soorten beschermingsmiddelen. De brochure geeft raadgevingen over verkeersveiligheid en informeert over ziektes die vaak voorkomen in deze sectoren. Ze formuleert tot slot ook aanbevelingen over het materiaal dat gebruikt moet worden en over de infrastructuur. De veiligheid van de werknemer staat centraal en niet die van het paard. Deze brochure bevat dan ook geen volledige lijst van alle situaties die zich kunnen voordoen in deze gevarieerde en complexe sector. De problematiek van de rugpijn wordt behandeld in een andere brochure: "Preventie van rugklachten in de land- en tuinbouwsector". Deze brochure richt zich tot preventieadviseurs, tot professionelen uit het paardrijmilieu en tot iedereen die met paarden omgaat.

Inhoudstafel

1.	Beschrijving van de paardensector	7
1.1	Beschrijving van de functies en taken	8
1.1.1	Fokker.....	8
1.1.2	Uitbater van een paardenpension	9
1.1.3	Stalknecht-verzorger.....	10
1.1.4	Groom	10
1.1.5	Paardenhandelaar	11
1.2	Risico's gekoppeld aan de paardensector	11
2.	Cijfers en statistieken	13
3.	Begrip en kennis van paarden	15
3.1	Temmen: bron van problemen?	15
3.1.1	Het paard in het wild.....	16
3.1.2	Het tamme paard.....	17
3.1.3	Welke oplossingen zijn mogelijk?	20
3.1.4	Speciale aspecten bij de hengst	23
3.2	Waarneming.....	24
3.2.1	Het zicht	25
3.2.2	De reukzin.....	27
3.2.3	Het gehoor	30
3.2.4	De tastzin	31
3.2.5	De smaakzin.....	33
3.3	Sociale organisatie.....	34
3.4	De taal van paarden	35
3.4.1	De quasi-verbale taal	36
3.4.2	De lichaamstaal.....	36
3.4.3	De communicatie tussen mens en paard	41
3.5	Selectie en rassen.....	43
3.6	De opvoeding van het veulen	44
4.	Enkele handelingen die voor problemen zorgen	49
4.1	Een paard benaderen in de box en aan een touw laten lopen?	50
4.2	Een paard van de wei halen	53
4.2.1	Strategie om paarden te benaderen op de weide	53

4.2.2	Belangrijke factoren	54
4.2.3	Oplossingen bij een weerspanning paard	55
4.3	Op of af een vrachtwagen of een van laden	57
4.4	De dekking	61
4.5	De kunstmatige inseminatie	63
4.6	Rijden in span	63
4.6.1	Het paard	64
4.6.2	Het tuig	65
4.6.3	De koets	66
4.6.4	De menner	66
5	Persoonlijke beschermingsmiddelen en andere kledingstukken ...	69
5.1	De veiligheidshelm	70
5.2	De veiligheidsvest	72
5.3	De veiligheidsschoenen	73
5.4	Handschoenen	74
5.5	Ademhalingsbescherming	76
5.6	Andere ruitruidingen	77
6	De veiligheid op de weg	79
6.1	Reglementering met betrekking tot ruiters en menners	79
6.1.1	Speciale verplichtingen voor ruiters	80
6.1.2	Speciale verplichtingen voor menners	82
6.1.3	Verplichtingen van de andere weggebruikers	84
7	Zoönosen, allergieën en besmettelijke ziekten die samenhangen met de werkomgeving in de paardensector	87
8	Staat van het materiaal en onderhoud	91
8.1	Niet-gemechaniseerd materiaal voor het onderhoud van de boxen ...	91
8.2	Uitrusting van het paard	93
8.2.1	Speciale gevallen voor spannen	94
9	Ontwerp en inrichting van de infrastructuur	97
10	Conclusie	103
11	Lijst met afkortingen	105
12	Bibliografie	107

A photograph of a brown horse grazing in a green field. In the background, there is a line of trees and a fence. The image is slightly faded to allow text to be overlaid.

1

Beschrijving van de paardensector

De diversiteit aan beroepen in en rond de paardensector is enorm: er werden maar liefst 173 beroepen geïnventariseerd. Die inventaris omvat zowel beroepen waarbij men rechtstreeks in contact komt met paarden (verzorgers, ruiters, veeartsen...) als aanverwante beroepen (verzekeraars, dierenfotografen, ontwerpers van installaties voor de paardensport...). Naast de meest gebruikelijke beroepen (rijmonitors, stalknechten, grooms...) bestaan er ook specialere en zeldzamere beroepen (torero's, stuntmannen...). Het is onmogelijk om al die beroepen te bestuderen. Daarom beperken we ons in deze brochure tot de meest voorkomende activiteiten of tot activiteiten die een mogelijke diversificatie vormen binnen de groene sectoren. De preventiemaatregelen die worden voorgesteld in deze brochure gelden echter overal in de paardensector en voor iedereen die omgaat met paarden, professioneel of als vrijetijdsbesteding.

De diverse activiteiten in de paardensector gaan gepaard met een aantal risico's die gemeenschappelijk zijn voor (bijna) alle beroepen (risico's bij het schoonmaken van de boxen, risico's bij het voederen of het op de weide zetten van de paarden, risico's bij het verzorgen van de paarden, ...). Er bestaan echter ook risico's die specifiek zijn voor een bepaalde activiteit (risico's bij het begeleiden van de hengst door de hengstenhouder, risico op vallen voor ruiters, ...). De werknemers voeren niet al die taken uit.

1.1 Beschrijving van de functies en taken

1.1.1 Fokker

Het beroep van fokker vertoont heel uiteenlopende facetten. Alle fokkers hebben echter een gemeenschappelijk doel: het voortbestaan en de verbetering van het ras dat ze gekozen hebben waarborgen. Een fokker bezit meestal een aantal merries die bestemd zijn voor het voortbrengen van veulens, de zogenaamde fokmerries. Soms heeft de fokker ook een eigen dekhengst. In dat geval zijn er drie mogelijkheden. In eerste instantie kan de fokker opteren voor de natuurlijke dekking: de merries worden samen met de hengst vrijgelaten. De tweede methode, ongetwijfeld de meest gevaarlijke, is de dekking aan de toom: iemand brengt de hengst aan de toom tot bij de merrie zodat hij haar kan bespringen. Ten slotte kan de fokker ook opteren voor kunstmatige inseminatie. Als hij zelf over een dekhengst beschikt, moet hij in dat geval het sperma afnemen met behulp van een pop die de merrie voorstelt. De hengst bespringt de pop en het sperma wordt opgevangen in een kunstschede. Het sperma wordt koel bewaard of verpakt in proefbuisjes die bewaard worden in vloeibare stikstof. De fokker kan er echter ook voor opteren om geen eigen dekhengst te bezitten (het omgaan met hengsten is een delicate aangelegenheid die een grondige kennis vraagt). In dat geval heeft hij twee opties: zijn merrie naar een hengstenhouder brengen of haar kunstmatig laten bevruchten. De hengstenhouder kan een fokker zijn die één of meerdere dekhengsten bezit en hun diensten verhuurt. Er zijn ook hengstenhouders die alleen maar hengsten bezitten. Hun situatie is nog gevaarlijker dan die van de fokker die een eigen hengst heeft. In tegenstelling met die laatste kent hij immers het karakter en de hebbelijkheden niet van de merries die naar hem worden gebracht om gedekt te worden, bv. of ze achteruitstampen. Meestal worden de merries naar de hengst gebracht, maar sommige hengstenhouders verplaatsen zich ook met hun dekhengst(en).

Tijdens de laatste dagen van de dracht van de merrie moet de fokker extra waakzaam zijn. Hij moet zijn fokmerries goed kennen om ze zonder risico te kunnen benaderen op het ogenblik van de worp. Tijdens de laatste dagen van de dracht worden sommige merries immers nerveus. Op het ogenblik van de worp is hun eerste reflex hun veulen tegen elke prijs te beschermen.

De fokker staat niet alleen in voor het fokken, maar ook voor de dagelijkse verzorging van de paarden (voederen, roskammen, naar de weide brengen, ...) en voor het onderhoud van de boxen (ruimen, vullen met stro, ...) en van het materiaal

(leder invetten, omheiningen herstellen, ...). Daarnaast is het ook heel gebruikelijk dat de fokker zijn merries met hun veulens voorstelt op schoonheidswedstrijden om hun waarde op te drijven. Dat houdt in dat hij de dieren op een van of vrachtwagen moet laden en ze moet voorstellen op plaatsen waaraan paarden niet gewend zijn (veel mensen, lawaai, ...). De merries worden aan de toom voorgesteld terwijl de fokker naast hen loopt (afbeelding 1).

Afbeelding 1: Voorstelling op een schoonheidswedstrijd

Bij het fokken en verkopen van veulens zijn er ook weer verschillende situaties mogelijk. De fokker kan beslissen om zijn veulens te verkopen bij het spenen (meestal gebeurt dit op de leeftijd van 6 maanden en dit is een delicate stap die bepalend is voor de toekomst van het paard) of later. In dit laatste geval kan hij beslissen om ze zelf zadelmak te maken (meestal rond de leeftijd van 3 jaar). Het zadelmak maken is een delicate stap die vaak gepaard gaat met valpartijen.

1.1.2 Uitbater van een paardenpension

Een uitbater van een paardenpension verhuurt stalboxen aan paardeneigenaars. De term "uitbater van een paardenpension" slaat ook op maneges (die zich niet uitsluitend bezighouden met het verhuren van boxen), en steeds vaker ook op landbouwers of particulieren die weiden en een aantal boxen bezitten die ze willen afschrijven door sommige ervan te verhuren. Het aantal verschillende formules is bijna even groot als het aantal paardenpensions. De klassieke formule bestaat erin de infrastructuur (stallen, weiden, piste, ...) ter beschikking te stellen van de huurders, de paarden te voederen en de stallen te onderhouden. Som-

mige paardenpensions bieden een formule “halfpension” aan, waarbij de huurder instaat voor het voederen van de dieren of het onderhoud van de boxen (of voor beide taken). In dit geval zijn er zo goed als geen risico's voor de eigenaar van de infrastructuur, omdat hij niet in contact komt met de paarden. Er bestaan echter ook paardenpensions die aanvullende diensten aanbieden (de paarden op de weide zetten, zadelmak maken, berijden, ...) en dit brengt een aantal risico's mee die samenhangen met het omgaan met paarden. De grootste bedrijven hebben meestal eigen personeel (stalknecht, groom, ruiter, ...).

1.1.3 Stalknecht-verzorger

Meestal staat de stalknecht in voor het onderhoud van de infrastructuur. Hij maakt de stallen schoon (afbeelding 2) en doet er elke dag nieuw stro in. Hij controleert de omheiningen en herstelt ze, hij onderhoudt de pistes, de weiden en het materiaal (leder invetten, ...). De stalknecht kan ook verzorger zijn. In dat geval geeft hij de paarden eten en drinken, laat hij ze los op de weide of in de piste, blijft hij bij hen wanneer de veearts moet komen. Soms staat hij in voor hun volledige verzorging (roskammen, onderhoud van de hoeven, scheren, ...).

Afbeelding 2: Onderhoud van de stallen

1.1.4 Groom

De groom verzorgt competitiepaarden en bereidt hen voor. In dit kader staat hij in voor het roskammen en het toiletteren van de dieren en voor het onderhoud van het materiaal (leder invetten). Hij laadt de paarden op of af de vrachtwagen

of van en bestuurt de vrachtwagen of van soms ook. Hij werkt met de paarden (onder het zadel, aan de longe, ...) en stapt ze uit na de wedstrijd.

1.1.5 Paardenhandelaar

Zoals de naam aangeeft, koopt en verkoopt een paardenhandelaar paarden, meestal aan particulieren, aan maneges of aan het slachthuis. Ook in dit geval zijn er verschillende mogelijkheden. Het paard kan gewoon even in transit zijn bij de handelaar of kan er gedurende een langere periode verblijven om opgeleerd te worden en/of op krachten te komen. Om rendabel te werken, moet de handelaar de aangekochte dieren zo snel mogelijk kunnen doorverkopen. Tijdsdruk, gekoppeld aan het feit dat de handelaar de paarden die hij aankoopt (en die soms verkocht worden omdat ze gevaarlijk zijn of moeilijk doen) niet kent, verhogen het risico op ongevallen. Tot de taken van de handelaar behoort alles wat te maken heeft met de verzorging van de paarden (roskammen, berijden, ...) en het onderhoud van de infrastructuur (schoonmaken van de stallen, herstellen van omheiningen, ...). Om zijn paarden te verkopen kan de handelaar deelnemen aan markten of beurzen. Bij zijn werk moet hij vaak paarden op en af vrachtwagens laden en dat zijn riskante fasen.

Naast deze vijf grote functies bestaan er nog andere belangrijke beroepen in de paardenwereld. De vijf genoemde beroepen gaan echter gepaard met de meeste risico's die gekoppeld zijn aan de paardensector en daarom worden de andere niet in detail behandeld.

1.2 Risico's gekoppeld aan de paardensector

Men kan twee grote groepen risico's onderscheiden: de risico's die rechtstreeks samenhangen met het contact met het paard (trap, beet, val, ...) en de meer "algemene" risico's (valpartijen op de begane grond, rugpijn, brand, ...). In dit document kunnen we niet in detail ingaan op alle risico's, maar tabel 1 geeft een overzicht van de belangrijkste risico's in functie van de uitgeoefende activiteiten.

Tabel 1: Belangrijkste risico's gekoppeld aan de paardensector

Activiteit	Risico's
Onderhoud van de stallen (schoonmaken, vullen met stro, ...)	<ul style="list-style-type: none"> • Rugpijn • Irritatie van de luchtwegen (stof, ammoniak) • Uitglijden, struikelen • Steekwonde met de hooivork
Roskammen van de paarden	<ul style="list-style-type: none"> • Trap, kopstoot • Beet • Verplettering • Rugpijn (bv. bij het schoonmaken van de hoeven) • Irritatie door bepaalde verzorgingsproducten
Paarden naar de weide brengen (of van de weide halen)	<ul style="list-style-type: none"> • Specifieke risico's bij de omgang met paarden (trap, kopstoot, beet, verplettering, vertrappeling) • Brandwonden aan de handpalm door het touw als het paard trekt • Verstuiking, val (oneffen terrein) • Elektrische risico's (bij elektrische omheiningen)
Op of af de vrachtwagen laden	<ul style="list-style-type: none"> • Specifieke risico's bij de omgang met paarden (trap, kopstoot, beet, verplettering, vertrappeling). Tijdens deze fase bestaat het risico dat het paard omdraait en de werknemer verplettert • Brandwonden aan de handpalm door het touw als het paard steigert of trekt
Berijden	<ul style="list-style-type: none"> • Val van het paard, verplettering (onder het paard als het omvalt), kopstoot (als het paard het hoofd naar achter brengt) • Rugpijn

2

Cijfers en statistieken

De beroepen in de paardensector zijn in verschillende categorieën ingedeeld in de NACE-classificatie. Men kan echter geen gedetailleerd cijfer geven (aantal stal-knechten, aantal grooms,...). Hiervoor zijn meerdere verklaringen: in België zijn de beroepen in de paardensector niet gereglementeerd, er bestaat dus geen telling van de diverse maneges, fokkerijen, ... en van hun personeel. Het gaat ook om een sector waar veel zwartwerk gebeurt en waar ook vrijwilligerswerk scheuring en inslag is: de jonge ruiters werken mee (onderhoud van de infrastructuur en verzorging van de paarden, begeleiden van kinderen tijdens stages,...) om gratis te mogen rijden of om een korting te krijgen op de prijs van het pension. Ondanks onze diverse contacten met de verschillende ruiterverenigingen in België en met verschillende verzekeringsmaatschappijen bestaan er geen nauwkeurige statistieken over de ongevallen. De enige gegevens die beschikbaar zijn, hebben betrekking op de vrijetijdsbesteding en niet op het beroepsleven. In 2005 werden er 941 ongevallen aangegeven (Ethias). Dit cijfer ligt ongetwijfeld veel lager dan het reële cijfer, want het houdt alleen rekening met de maneges en clubs die aangesloten zijn bij de verzekeringsmaatschappij Ethias. Bovendien zijn er geen gedetailleerde gegevens over de aard van de kwetsuren.

Gezien het gebrek aan betrouwbare statistieken in België baseren we ons in dit hoofdstuk op de Franse statistieken over de tewerkstelling en de arbeidsongevallen. In Frankrijk is de paardensector sterk ontwikkeld en gereglementeerd en in het algemeen kan men ervan uitgaan dat de soorten risico's en ongevallen sterk vergelijkbaar zijn met die in België. In 1999 waren er in Frankrijk 12.300 loontrekkenden aangegeven in de paardensector en 3.569 werkgevers. 5 jaar later was het aantal loontrekkenden bijna verdubbeld (21.222 loontrekkenden). In 1999 waren het overgrote deel van de werknemers (60%) mannen, in 2004 was het aandeel mannen/vrouwen ongeveer in evenwicht met 9.769 loontrekkende vrouwen (46%). Tabel 2 geeft een overzicht van de spreiding van de geslachten in functie van de activiteitssector. De sectoren van de fokkerij en de wedstrijden tellen de minste vrouwen, respectievelijk met 37,4% en 28,3% vrouwen.

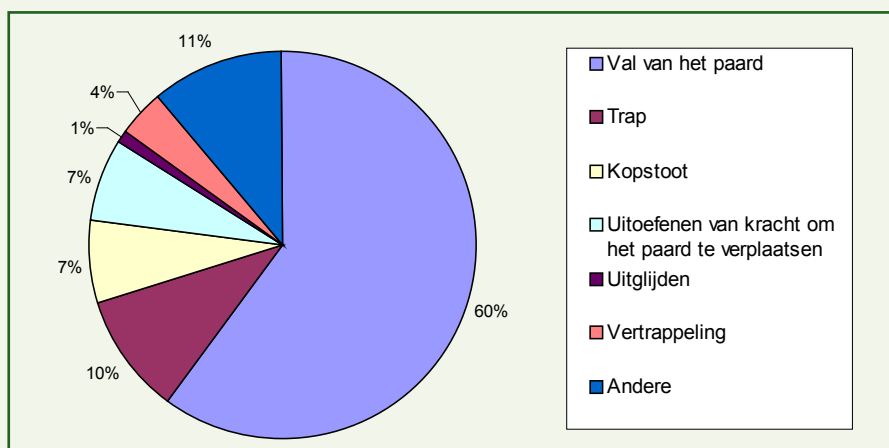

Tabel 2: Spreiding van de geslachten in functie van de activiteitensectoren in de Franse paardensector, 2004

Loontrekkenden	Opleiding	Dressuur	Fokkerij	Wedstrijden
Aantal mannen	3.413	2.726	1.716	3.598
Aantal vrouwen	4.316	3.009	1.027	1.417

Het gaat om een jong werknemersbestand (gemiddeld 29 jaar in 1999 en 30 jaar in 2004). In 1999 werden 3.000 ongevallen geïnterpreteerd, waarvan 2.057 met werkonbekwaamheid. 1 werknemer op 6 was dus het slachtoffer van een arbeidsongeval. De cijfers voor 2004 werden niet bekendgemaakt. In Frankrijk is de paardensector, na de bosbouw, de op één na gevaarlijkste branche van de groene sectoren als men de ernst van de ongevallen bekijkt. Meer dan 70% van de ongevallen hadden rechtstreeks te maken met paarden. Afbeelding 3 geeft een overzicht van de oorzaken van ongevallen bij wedstrijden. Die spreiding van de oorzaken van ongevallen kan ook geëxtrapoleerd worden naar alle beroepen waarbij de werknemer paarden moet berijden, bv. grooms of fokkers (indien zij de paarden zelf zadelmak maken). Stalknechten berijden de paarden echter zelden of nooit en staan dus niet of slechts in beperkte mate bloot aan risico's om van het paard te vallen. Tijdens het schoonmaken van de installaties lopen zij echter wel het risico om te vallen.

Afbeelding 3: Oorzaken van ongevallen bij Franse wedstrijden, 1999

A photograph of a brown horse grazing in a green field. In the background, there is a line of trees and a fence. The number '3' is overlaid in a large green font in the top right corner.

3

Begrip en kennis van paarden

Meer dan 70% van de ongevallen in de paardensector hebben rechtstreeks te maken met het paard. Daarom is het erg belangrijk dat men de paarden goed kent en begrijpt hoe ze reageren om optimaal te kunnen anticiperen op de reacties van de dieren en zo het risico op ongevallen te beperken. Het is niet de bedoeling hier aan pure gedragsleer te doen, maar wanneer men werkt met levende wezens moet men absoluut vermijden om de dieren menselijke eigenschappen toe te dichten en moet men beseffen dat paarden hun omgeving op een andere manier ervaren dan mensen. Iets wat goed lijkt in de ogen van een mens is dat dus niet noodzakelijk voor het paard. Alle werknemers in de paardensector moeten goed voor ogen houden dat het een illusie is om te proberen een krachtmeting aan te gaan met een dier dat enkele honderden kilo's weegt. De mens trekt hierbij altijd aan het kortste eind.

3.1 Temmen: bron van problemen?

Volgens veel auteurs en vooraanstaande figuren uit de paardensector neemt het risico dat een paard gedragsproblemen (agressiviteit, tics, apathie, ...) ontwikkelt waardoor het gevaarlijk kan worden toe naarmate de levensomstandigheden van het dier verder afwijken van zijn natuurlijke manier van leven. De levensomstandigheden die aan de dieren worden opgelegd voldoen vaak niet aan de behoeften van deze dieren en hierdoor kan een paard dat oorspronkelijk vreedzaam is en goed meewerkt, uitgroeien tot een potentieel gevaar. Hoewel er heel wat ervaringen zijn die dit fenomeen bewijzen, wordt deze manier van denken tamelijk slecht onthaald door sommige mensen in de sector. Het is niet de taak van dit document om te zeggen wie gelijk heeft en wie ongelijk (voor beide standpunten kunnen voor- en nadelen vermeld worden), maar om goed te begrijpen welke factoren de aard van een paard kunnen veranderen, geven we een overzicht van twee extreme situaties. In eerste instantie bekijken we de situatie van het paard

in het wild. Daarna bespreken we een andere extreme situatie die men soms aantreft in de paardensector en waarbij het paard een leven leidt dat volledig tegengesteld is aan dat waarvoor het dier bestemd is. Tussen die twee uitersten liggen een hele reeks mogelijke varianten. Daarom bespreken we een aantal denkpistes om de levensomstandigheden van de paarden te verbeteren en om te vermijden dat ze gedrag gaan vertonen dat kan uitmonden in ongevallen.

3.1.1 Het paard in het wild

In het wild is het paard een prooidier dat twee opties heeft om roofdieren te ontwijken. De meest voorkomende optie is vluchten: de eerste reactie van een paard dat geconfronteerd wordt met het onbekende, is vaak vluchten en daarna op een afstand blijven staan om het voorwerp waarvoor het bang is te observeren en het reële gevaar in te schatten. Als het gevaar hem te groot lijkt, zal het paard zo snel mogelijk recht voor zich uit vluchten. Er is ook nog een tweede mogelijkheid. Als het gevaar niet echt indrukwekkend lijkt, als het dier ingesloten wordt of als het gaat om een merrie die haar veulen moet beschermen, kan het dier het gevaar aanpakken en zal het zijn tanden en hoeven gebruiken om zich te verdedigen. Om roofdieren snel op te sporen beschikt het paard over erg ontwikkelde zintuigen. Paarden zijn erg angstige en hypergevoelige dieren die voortdurend op hun hoede zijn om zelfs het kleinste gevaar op te sporen. Angst is een belangrijk communicatiemiddel in een kudde.

Het paard is een kuddedier. Het leeft in groepen die meestal bestaan uit 3 à 6 merries met hun veulens en een hengst. De kudde is goed georganiseerd en wordt geleid door een dominante merrie. De hengst staat een beetje buiten de hiërarchische structuur. Hij beschermt de kudde tegen roofdieren of andere mannetjes om zijn nakomelingen te beschermen. Wanneer jonge paarden geslachtsrijp worden, verlaten ze spontaan de kudde of laten ze zich verjagen door de hengst. De merrieveulens voegen zich dan bij andere kuddes. De mannetjesdieren verzamelen en oefenen zich in krachtspelletjes tot op het ogenblik dat ze zich klaar voelen om hun eigen harem te stichten. Het leven in de kudde heeft heel wat voordelen voor het paard: een betere bescherming tegen roofdieren, maar ook de mogelijkheid van interessante sociale contacten (elkaar krabben, insecten verjagen bij elkaar, ...).

In de natuur is de belangrijkste bezigheid van het paard voedsel zoeken en eten (afbeelding 4). Dat kan tot 16 uur per dag in beslag nemen, maar gemiddeld besteden paarden 60% van hun tijd aan deze activiteit. Omdat hun maag erg klein

is, kunnen ze slechts kleine hoeveelheden in één keer eten. Daarom eten ze meerdere keren per dag. Het paard is een herbivoor en het eet vooral gras en hooi. De rest van de dag wordt besteed aan rusten (25%) en aan sociale contacten (15%, instandhouding van de hiërarchie en verbroederen). De kudde is op een erg strikte manier samengesteld en de lichaamstaal is voldoende expliciet om te vermijden dat er ernstige en gevaarlijke conflicten ontstaan.

Afbeelding 4: Belangrijkste bezigheid van het paard: grazen

3.1.2 Het tamme paard

De term “tam paard” verwijst naar paarden in heel verschillende levensomstandigheden. Soms benaderen die omstandigheden de natuurlijke habitat van het paard tamelijk dicht, terwijl andere helemaal geen overeenkomsten vertonen met die van het wilde paard. De relatie tussen mens en paard steunt op een wederzijdse uitwisseling: het paard helpt de mens (landbouw, transport, vrijetijdsbesteding, ...) en de mens beschermt het paard tegen roofdieren en geeft het onderdak en eten. Paarden zijn over het algemeen vreedzame dieren en zolang hun levensomstandigheden niet overdreven afwijken van hun natuurlijke habitat zijn ze meestal volgzaam. Elk onevenwicht kan echter uiteenlopende abnormale reacties uitlokken, afhankelijk van het karakter van het dier (apathie, tics, agressiviteit, ...) en kan leiden tot een gebrek aan respect voor de mens. In die situaties kunnen paarden gevaarlijk worden.

In talrijke maneges en fokkerijen worden de paarden geconfronteerd met levensomstandigheden die absoluut niet beantwoorden aan hun behoeften en die

soms zelfs lijnrecht indruisen tegen hun instincten. Ze worden het grootste deel van de tijd opgesloten in een box en komen er slechts een uurtje per dag uit om bereiden te worden (en dan nog niet eens elke dag). Op het vlak van stallen zijn er twee mogelijkheden: ofwel zijn de boxen gescheiden door tralies, ofwel door volle wanden. Als de boxen gescheiden zijn door tralies kunnen de paarden nog visueel contact hebben met hun soortgenoten, al ontbreekt het fysiek contact dat absoluut noodzakelijk is voor hun sociaal gedrag (elkaar krabben, spelen, ...). Bij volle wanden verliest het dier elk mogelijk contact. Ook de voeding wijkt hier sterk af van datgene wat paarden in de vrije natuur eten. Ze krijgen krachtvoer, meestal 2 maal per dag (soms 3 maal) en geen of slechts weinig hooi en gras. Door het gebrek aan contact met andere soortgenoten, de opsluiting en het feit dat ze de hele dag niet kunnen grazen, gaan de dieren zich vervelen. Daarom besteden ze al hun energie aan vervangende activiteiten die kunnen verschillen afhankelijk van het temperament van het paard. Koudbloedpaarden hebben de neiging om apathisch te worden, terwijl warmbloedpaarden agressief worden.

Paarden reageren ook verschillend op de activiteiten in de stallen. Sommige dieren houden van de drukte die er heerst en die hun afleiding biedt; andere zijn daarentegen geïrriteerd door het onophoudende af en aan lopen van mensen en andere paarden en gaan, aangezien ze niet kunnen vluchten, over tot de aanval. Daarbij kunnen ze mensen die te dichtbij komen ernstig bijten. Heel wat paarden ontwikkelen ook tics die niet alleen ergerlijk zijn voor de aanwezige mensen, maar die ook negatieve gevolgen kunnen hebben voor de gezondheid van het paard en voor het materiaal. De meest voorkomende tics zijn: luchtzuigen (het paard steunt met de boventanden op een hard oppervlak, spant de nekspieren en zuigt lucht naar binnen), weven (het paard staat afwisselend op het linker- en rechtervoorbeen, waardoor het lichaam heen en weer beweegt), knabbelen (het paard bijt op alles waar het bij kan, vooral op alles gemaakt van hout). In dergelijke situaties grijpen de meeste mensen in met een mechanische oplossing waardoor het paard de tic niet meer kan uitvoeren (speciale halsband, zorgen dat er geen steunpunten zijn, V-vormige tralies zodat het paard niet kan steunen tijdens het weven, insectenwerende middelen, ...). Die methodes helpen slechts tijdelijk want ze pakken de oorzaak van de tic immers niet aan. Bovendien versterken ze het onbehagen van het paard dat hierdoor nog ergere problemen kan ontwikkelen (agressief gedrag). Deze tics zijn erg moeilijk te behandelen en het is absoluut noodzakelijk de oorzaak ervan weg te werken.

Een andere praktijk die ertoe kan leiden dat de paarden onhandelbaar en dus gevaarlijk worden, wordt vaak toegepast in fokkerijen. Ze bestaat erin de veulens of jonge paarden van dezelfde leeftijd samen te zetten op de weide. Die metho-

de, die op het eerste gezicht misschien interessant lijkt, is schadelijk: de jonge paarden profiteren niet meer van de aanwezigheid van een volwassen dier dat hen stevig op hun plaats kan zetten bij hun uitspattingen (zoals dat in de natuur gebeurt). Zij leren slecht gedrag aan en kennen geen grenzen meer, zowel tegenover andere paarden als tegenover de mens.

Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillen tussen de natuurlijke levenswijze van paarden en levensomstandigheden die slecht gedrag kunnen veroorzaken. Deze tabel is niet volledig.

Natuurlijke levenswijze	Levensomstandigheden die slecht gedrag veroorzaken	Gevolgen van de domesticatie
Vrijheid	23 uur per dag opgesloten in een box	• Verveling, stress -> tics, agressiviteit, apathie
Belangrijkste bezigheid: eten	Geen of weinig ruwvoer, voornamelijk krachtvoer	• Verveling, stress -> tics, agressiviteit, apathie • Spijsverterings- en tandproblemen
Kuddedier -> leeft in groep	Alleen in een box, soms visueel contact met de andere paarden	• Verveling, stress -> tics, agressiviteit, apathie • Angstreactie bij contact met andere paarden • Gebrek aan respect
Paard = prooidier -> duidelijk vluchtinstinct	Geen mogelijkheid om te vluchten (afgesloten ruimte)	• Reactie = aanval
Jonge dieren maken deel uit van de kudde (opvoeding door de volwassen dieren)	Jonge dieren samengebracht op basis van leeftijd	• Geen opvoeding door volwassen dieren -> gebrek aan respect tegenover andere paarden en tegenover de mens

3.1.3 Welke oplossingen zijn mogelijk?

De levensomstandigheden van het paard hebben dus een invloed op zijn temperament. Hoe minder die omstandigheden overeenkomen met zijn natuurlijke manier van leven, hoe groter de kans dat het paard abnormaal gedrag ontwikkelt dat gevaarlijk kan zijn. Moet men het paard daarom echter volledig in het wild laten leven? Men moet steeds voor ogen houden dat de relatie tussen mens en paard gebaseerd is op wederzijdse uitwisseling. Het paard moet dus diensten verlenen aan de mens in ruil voor zijn bescherming. Dat is natuurlijk niet meer haalbaar als het paard in volledige vrijheid leeft. Voor het welzijn van het paard zou het best 24 uur per dag op de weide staan in het gezelschap van soortgenoten, maar hierdoor worden de contacten met de mens minder frequent. Door die werkwijze loopt men het risico dat de relatie tussen mens en paard na verloop van tijd verslechtert, aangezien het paard niet meer gewend is om gehanteerd te worden en geen respect meer heeft voor de mens en hierdoor gevaarlijk wordt. Een goed compromis, dat bovendien nog andere voordelen biedt, bestaat erin de paarden overdag op de weide te zetten en ze 's avonds naar de stal te brengen. Bij die methode leeft het paard een groot deel van de dag in omstandigheden die zijn natuurlijke levenswijze benaderen (afbeelding 5) en wordt het toch nog dagelijks gehanteerd door de mens.

Afbeelding 5: In kudde op de weide

Jammer genoeg beschikt niet iedereen over voldoende weiden om alle dieren tegelijkertijd op te zetten. Hoe meer tijd het paard buiten zijn box doorbrengt, hoe beter dit is voor het dier: 2 uur op de weide is al veel beter dan helemaal niets. Indien er geen weide beschikbaar is (bv. in de winter of wanneer de weiden inge-

zaaid zijn) kan men het paard loslaten in de piste of in een paddock. Men moet ervoor zorgen dat dit kuddedier voldoende sociale contacten heeft. Het gezelschap van andere paardachtigen (paarden, ezels, ...) is van cruciaal belang; indien dit onmogelijk is, is het dier vaak ook al blij met de aanwezigheid van andere dieren (schapen, geiten, kippen, ...). Eenzaamheid is nadelig voor het temperament van het paard, maar anderzijds kan een te grote aanwezigheid van mensen leiden tot vechtgedrag en agressiviteit. Over het algemeen is een oppervlakte van minimaal 0,5 hectare per paard aanbevolen. Qua huisvesting bestaat er een tussenoplossing tussen de paddock en de box: de vrije stalling (afbeelding 6). Het gaat hier om een grote box met stro waarin meerdere dieren samen ondergebracht worden. Om kwetsuren te voorkomen mag men uitsluitend dieren samen zetten die goed overeenkomen (de ruimte is immers te klein voor een eventuele vlucht). Bij paarden die in individuele boxen staan, is het belangrijk openingen te laten tussen de boxen zodat ze elkaar kunnen zien, en hen regelmatig een bezoekje te brengen.

Afbeelding 6: Vrije stalling in fokkerij "paardenmelkerij 't Kattenheye"

Om verveling tegen te gaan en hierdoor ook het ontstaan van tics en agressief gedrag bij paarden in een box te vermijden, kan men verschillende maatregelen nemen. Een eerste mogelijkheid is het paard de kans te geven om door te gaan met zijn belangrijkste natuurlijke activiteit: eten. Daarom moet men hooi ter beschikking stellen van het paard, als strooisel kiest men best voor stro. Het krachtvoer mag niet te rijk zijn om een teveel aan energie te voorkomen (energie die het paard dan gebruikt bij vervangende activiteiten). Men moet het paard ook vaak uitlaten (ten minste dagelijks) en men moet hierbij zorgen voor de nodige variatie. Indien het paard altijd dezelfde routine heeft, loopt het immers het

risico ongewenst gedrag te ontwikkelen. Het is aangeraden de werksessies met het paard te variëren: wandelen, springen, vrij werken, ... Om het risico op verveling bij dieren die op stal staan te beperken, kan men speelgoed en een liksteen voorzien (afbeelding 7). Situaties die stresserend zijn voor het dier moeten beperkt worden. Om paarden aan zoveel mogelijk verschillende geluiden te laten wennen en hen dus minder angstig te maken, kan men een radio opzetten in de stallen; dat is ook bevorderlijk voor het welzijn van de werknemers.

Afbeelding 7: Speelgoed en een liksteen voorzien in een box

Samengevat: om de ontwikkeling van agressiviteit en tics die ongevallen kunnen veroorzaken bij paarden te voorkomen, moet men op de volgende dingen letten:

- ✓ De paarden dagelijks voldoende lang vrij laten lopen (weide, paddock, piste).
- ✓ Zoveel mogelijk contacten met andere paardachtigen garanderen. Indien dit niet mogelijk is, is het gezelschap van andere diersoorten al een goed alternatief.
- ✓ De dieren grote hoeveelheden ruwvoer (gras, hooi) geven.
- ✓ Het werk afwisselen.
- ✓ Speelgoed en een liksteen in de boxen plaatsen.
- ✓ Nadenken over de oorzaak van het probleem en die zoveel mogelijk wegwerken.

3.1.4 Speciale aspecten bij de hengst

In de natuur heeft de hengst een speciale status. Hij staat een beetje buiten de hiërarchie en zijn belangrijkste taken zijn het zorgen voor afstammelingen en het beschermen van de kudde. Hij wordt daarbij sterk geleid door zijn instincten en kan een aantal typische gedragingen vertonen (die echter niet noodzakelijk voorkomen bij alle hengsten), zoals bijten en steigeren. Daarom laat men het houden van hengsten best over aan ervaren mensen. Het omgaan met hengsten is soms delicaat: de verzorger moet voortdurend aandachtig zijn om geen trap te krijgen of niet gebeten te worden. Een hengst kan een hengstige merrie immers van op kilometers afstand ruiken en dan krijgt zijn instinct de bovenhand, waardoor het dier onhandelbaar kan worden. Momenteel is de tendens bij hengstenhouders echter om de dieren te houden in omstandigheden die ver afwijken van hun natuurlijke levenswijze: totaal isolement, opsluiting achter tralies, geen wandelingen in openlucht, ... Zoals elk paard heeft een hengst echter behoefte aan vrijheid en aan contacten met soortgenoten. Het is moeilijk te bepalen of de reputatie van "moeilijke dieren" die hengsten vaak hebben, te wijten is aan het feit dat ze niet gecastreerd zijn, of gewoon aan hun levensomstandigheden. Met een aantal voorzorgsmaatregelen kan men zorgen voor levensomstandigheden die beter geschikt zijn voor de hengsten. Men kan één of meerdere stukken weide stevig omheinen om de hengst daar vrij te laten rondlopen, liefst in het gezelschap van ruinen waarmee hij kan spelen (afbeelding 8).

Afbeelding 8: Een goed omheinde weide om een hengst los te laten lopen

Om uitspattingen te vermijden, moet men de ruinen zodanig selecteren dat ze ongeveer dezelfde lichaamsbouw hebben als de hengst. Een andere oplossing is om de hengst indien mogelijk samen met de merries vrij te laten lopen. In dit geval kunnen de paarden een echte kleine kudde vormen. Indien men voor die oplossing kiest, moet men echter een paar voorzorgen nemen. Men moet de hengst altijd eerst van de weide halen voor men een merrie gaat halen. Als men andersom te werk gaat, kan de hengst de mens immers zien als een rivaal die probeert om één van zijn merries af te pakken en kan hij dus aanvallen.

Bij het werken met hengsten moet men altijd de volgende veiligheidsmaatregelen nemen:

- De hengst alleen toevertrouwen aan een persoon met de nodige ervaring.
- Altijd aandachtig blijven en klaarstaan om in te grijpen.
- De hengst van de weide halen voor de merries.
- Bij ingrepen, bv. van de hoefsmid, altijd beginnen met de hengst en daarna pas met de merries, zodat de hoefsmid de geur van de merries niet op zich heeft (hetzelfde geldt bv. voor het roskammen).
- In een groep de hengst altijd vooraan zetten en bij voorkeur één of meerdere ruinen tussen de hengst en de merries plaatsen of voldoende afstand laten.
- De hengst laten loslopen in stevig omheinde percelen.
- Nooit twee hengsten samen zetten, want dat kan aanleiding geven tot geweldige conflicten waarbij mensen die tussenbeide willen komen ernstige verwondingen kunnen oplopen.

3.2 Waarneming

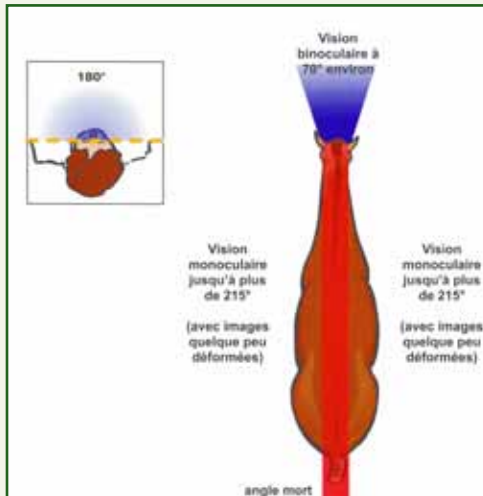
Het paard neemt zijn omgeving heel anders waar dan de mens. De mens maakt immers vooral gebruik van zijn zicht om zijn omgeving te observeren, terwijl dit bij het paard een van de minst ontwikkelde zintuigen is. Bij de mens zijn het gehoor en de reukzin dan weer minder ontwikkeld dan bij paardachtigen. Die uiteenlopende waarnemingen kunnen leiden tot onbegrip van de kant van de mens, wat vaak resulteert in een onterechte bestraffing van het paard of in angst (bv. roepen als het paard uitwijkt). Die situaties kunnen resulteren in ongevallen (val, vertrappeling, ...). Om zo goed mogelijk te kunnen anticiperen op de reacties van het dier (angst, overdreven vrolijkheid, ...), moet de werknemer inspanningen leveren om te begrijpen dat het paard zijn omgeving anders waarneemt dan hijzelf. Bij het werken met paarden moet men absoluut vermijden om het

dier menselijke eigenschappen toe te dichten. Daarom leggen we in de volgende hoofdstukken uit hoe de verschillende zintuigen van het paard functioneren.

3.2.1 Het zicht

Als prooidier heeft het paard een visueel systeem ontwikkeld dat hem toelaat om gevaren snel te detecteren om tijdig te kunnen vluchten. In verhouding tot zijn gestalte heeft het paard grote ogen. Hierdoor beschikt het over een grotere oppervlakte voor de lichtreceptoren en kan het het beschikbare licht beter benutten. Hierdoor is het gezichtsveld ook groter. In vergelijking tot de mens beschikt het paard bovendien over een vlies dat de onderste oogheft bedekt, het zogenaamde "derde ooglid". Dit derde ooglid verdubbelt de hoeveelheid licht op het netvlies en verbetert het nachtzicht. Paarden hebben dus een goed nachtzicht, maar een tamelijk wazig dagzicht. Zij hebben een groot panoramisch gezichtsveld (340° tegenover 180° bij de mens) maar zien in werkelijkheid slechts op 70° scherp (binoculair zicht) (afbeelding 9).

Afbeelding 9: Gezichtsveld van het paard (MSA)

Door hun beperkte binoculaire zicht kunnen paarden geen reliëf zien en kunnen zij afstanden alleen inschatten voor voorwerpen die zich voor hun hoofd bevinden. Hierbij moet men vooral rekening houden bij sprongen over hindernissen: men moet het paard de vrijheid geven om zijn hals voor de hindernis te strekken zodat het de afstand correct kan inschatten alvorens zijn afsprong te nemen (afbeelding 10).

Afbeelding 10: Benaderen van een obstakel

Door zijn monoculaire zicht heeft het paard een vervormd beeld van zijn omgeving, maar het kan wel heel goed bewegingen detecteren. Zijn eerste reactie daarbij is vluchten om dan op een afstand te stoppen en het voorwerp waarvoor het bang is met beide ogen te bekijken om het te kunnen identificeren. Wanneer een mens in de weide komt en in de richting van de paarden loopt, beschouwen die hem als een potentieel roofdier en hebben ze eerst de neiging om te vluchten. Indien de persoon echter onbeweeglijk in het monoculaire gezichtsveld van de dieren blijft staan, zijn ze zich niet bewust van zijn aanwezigheid. Men moet ook opletten dat men het dier niet verrast door het langs achter te benaderen zonder het te verwittigen. Net achter het lichaam en net voor de neusgaten heeft het paard immers een dode hoek waar het mensen niet ziet naderen; wanneer het verrast wordt, kan het naar achter stampen om zich te verdedigen.

Een andere speciale eigenschap van het paard is dat het dichtbij kan zien met de bovenkant van het netvlies en ver met de onderkant van het netvlies. Hierdoor kan het dier zien wat het graast en tegelijkertijd uitkijken voor mogelijke gevaren. Dit verklaart waarom paarden soms het hoofd heffen of buigen wanneer iemand hen benadert in de weide; zo stellen zij hun zicht scherp. Om de dieren niet te

laten schrikken is het aangeraden traag naar hen toe te stappen om hen de tijd te geven om te identificeren wat op hen af komt.

Een ander verschil met de mens is dat het paard meer tijd nodig heeft om zich aan te passen bij de overgang van licht naar schemer. Dat leidt meer bepaald tot problemen wanneer men paarden op een van of vrachtwagen wil laden. Door de deur aan de voorzijde van de van te openen, laat men licht binnen in de van en dit kan het dier geruststellen. Bij de aankoop van een van kiest men beter voor een licht dak dan voor een donker dak. Bij een licht dak is het lichter in de van en daardoor is het dier minder angstig. Wanneer de dieren van buiten komen, waar het licht is, en naar binnen moeten gaan in een schemerige stal, aarzelen ze vaak even. In dat geval mag men zeker niet nerveus worden, want hierdoor raakt het dier alleen maar meer gestresseerd, waardoor het manoeuvre langer duurt en gevaarlijker wordt. Paarden zien lichtvlekken op de grond vaak ook als een obstakel. Ze proberen die dan te ontwijken door opzij te gaan en hierdoor kunnen ze op de voeten trappen van de persoon die hen bij de teugel leidt.

3.2.2 De reukzin

De reukzin van het paard is veel beter ontwikkeld dan die van de mens en vervult meerdere functies. De reukzin helpt het dier niet alleen om zijn voedsel uit te zoeken, maar speelt ook een rol bij de wederzijdse herkenning tussen dieren onderling en tussen de dieren en de mens. Elk individu, zowel paard als mens, heeft een eigen persoonlijke geur. Wanneer twee paarden elkaar ontmoeten, blazen ze eerst in elkaars neusgaten en besnuffelen ze elkaar. Dat gedrag bepaalt hun latere relatie. Men kan hier ook gebruik van maken om de relatie tussen mens en dier te bevorderen: het is belangrijk dat men zich regelmatig laat besnuffelen door het paard (afbeelding 11). De werknemer kan ook bijdragen tot de wederzijdse herkenning door zachtjes in de neusgaten van het dier te blazen.

Afbeelding 11: Het paard besnuffelt de verzorger

Een ander praktisch gevolg van deze sterk ontwikkelde reukzin is dat sommige paarden zich ongemakkelijk voelen wanneer hun eigenaar een ander parfum gebruikt of andere kleren draagt. Om de relatie tussen mens en paard te bevorderen, kiest men best voor neutrale geuren om het dier niet onrustig te maken en te stresseren.

De reukzin speelt ook een belangrijke rol bij het herkennen van gevaren. Als het paard angstig is, moet men het dier de kans geven om het voorwerp waarvoor het bang is te besnuffelen (loopbrug van een van, waadplaats, zeil, ...) zodat het zichzelf gerust kan stellen. Als de mens dat niet doet en probeert om het paard met geweld te dwingen om toch verder te gaan, verergert hij de situatie en wordt het dier nog gestresseerder, waardoor het mogelijk steigert of zich omdraait om te vluchten en daarbij de werknemer in gevaar brengt.

Naast geuren die in meerdere of mindere mate opgevangen worden via de neus, kunnen paarden ook andere chemische moleculen opmerken: de feromonen (die een rol spelen bij de relaties met soortgenoten) en de allomonen of kairomonen (die gebruikt worden in relaties met andere diersoorten). De meest gekende feromonen zijn de seksferomonen waardoor een hengst een hengstige merrie kan herkennen. Het paard analyseert deze subtiele stoffen met behulp van een kleine klier in de neusholte: het orgaan van Jacobson of het vomeronasaal orgaan. Om deze substanties tot bij deze klier te brengen, gebruikt het paard een typische mimiek: het flehmen (afbeelding 12). De menselijke reukzin vangt deze moleculen niet op. Hierdoor begrijpt de mens de reacties van het paard vaak niet (bv. opwinding van een hengst die de feromonen ruikt van een hengstige merrie, zelfs als die enkele kilometers verder staat).

Afbeelding 12: Flehmen

Naast seksferomonen bestaan er ook nog andere feromonen, bv. de stressferomonen die men terugvindt in de urine van bepaalde individuen. Zij worden aangemaakt wanneer het dier gevaar bespeurt (bv. wanneer het op de vrachtwagen geladen wordt) en kunnen ook stress veroorzaken bij andere individuen die ze opmerken, zelfs als er geen reëel gevaar is. Het is dus afgeraden om het meest nerveuze paard eerst op de vrachtwagen te laden om de volgende dieren niet te stresseren. Rustgevende feromonen daarentegen hebben een kalmerende invloed op de dieren. Die stoffen zijn verkrijgbaar in de handel in de vorm van sprays waarmee men het paard kan kalmeren, bv. voor een reis of een bezoek van de hoefsmid. Om efficiënt te werken moeten ze toegediend worden vóór het dier gestresseerd raakt, ten minste 30 minuten voor de ingreep. Het is echter net als een pleister op een houten been en men mag ze slechts als laatste hulpmiddel gebruiken. Een goede opvoeding van het paard van op jonge leeftijd is natuurlijk nog altijd de beste oplossing.

De mens kan ook chemische stoffen (allomonen en kairomonen) afscheiden die opgemerkt worden door het paard. Het is algemeen geweten dat een paard de angst van zijn ruiter "ruikt". Een mens die bang is, scheidt deze chemische moleculen immers af en geeft zijn stress als het ware door aan het dier. Als men bang of erg nerveus is (avond voor een wedstrijd, overlijden van een familielid, ...) kan men beter niet in de buurt van paarden komen. Een dier dat de stress van zijn ruiter opmerkt, raakt zelf gestresseerd en wordt nerveus en kan reacties vertonen (uitwijken, steigeren, ...) waardoor de ruiter nog meer gestresseerd raakt. Dat is een vicieuze cirkel die kan leiden tot ongevallen. Sommige ruiters panikereren ook bij de gedachte om een bepaald paard te berijden. In plaats van de persoon te

dwingen is het soms beter om hem uit de buurt te houden van het dier waar hij bang voor is, om ongevallen te vermijden.

3.2.3 Het gehoor

Dit is het meest ontwikkelde zintuig van het paard. Paarden kunnen geluiden horen tot op meer dan 4 kilometer afstand. Elk geluid wordt gekenmerkt door een eigen frequentie die wordt uitgedrukt in hertz (Hz). Het paard hoort geluiden met een frequentie tussen 20 en 100.000 Hz, terwijl de mens alleen geluiden hoort met een frequentie hoger dan 20.000 Hz. Een paard hoort dus geluiden die niet hoorbaar zijn voor het menselijke oor en kan dus uitwijken of op hol slaan zonder dat de mens begrijpt waarom. Terwijl de mens “selecteert” wat hij hoort (selectief gehoor), heeft het paard echter een absoluut gehoor en hoort het geluiden van verschillende herkomst. Door de grote wendbaarheid van zijn oren kan het ook met het ene oor luisteren naar geluiden uit een bepaalde richting, en met het andere oor naar geluiden uit een andere richting. De oren zijn dus cruciale organen voor het paard, dat al het mogelijke zal doen om ze te beschermen. De beste bescherming is de haarpluk aan de ooringang (afbeelding 13), zij beschermt de oren tegen weer en wind. Men mag deze haren dus niet afknippen, vooral niet als het paard op de weide staat. Bij een douche kan het paard het hoofd soms bruusk naar achter bewegen om te vermijden dat er water in zijn oren komt. Als de verzorger dan toch hardnekkig het hoofd van het paard wil natmaken, kan het dier doldraaien en de verzorger daarbij verwonden. Het is dus aangeraden om een spons te gebruiken om het hoofd van het paard te reinigen om zo elke conflictsituatie te vermijden.

Afbeelding 13: Beschermharen aan de ingang van het oor

Om de relatie met het paard te verbeteren, is het ook heel belangrijk om met het dier te praten. Niet alle intonaties zijn hiervoor geschikt: traag praten zonder de stem te verheffen heeft een kalmerend effect op het dier, stelt het gerust en geeft het vertrouwen. Geschreeuw en scherpe kreten van kinderen moeten vermeden worden. Zij boezemen het dier immers angst in en door zijn vluchtinstinct kan het op hol slaan of trappen en mensen die in de buurt staan verwonden. Wanneer men voortdurend roept, wordt het paard daar bovendien ongevoelig voor en kan men het paard niet meer laten luisteren wanneer er gevaar dreigt. In normale omstandigheden volstaat een stemverheffing vaak om het paard ergens te laten mee ophouden (verpletteren met een hoef, op hol slaan, ...). Men kan het goede gehoor van het paard ook gebruiken bij het opvoeden van het paard. Paarden kunnen immers een groot aantal woorden herkennen.

3.2.4 De tastzin

Het volstaat het onderlinge gedrag van paarden te bekijken om te merken dat de tastzin een belangrijke rol speelt bij hun sociale relaties. Vaak ziet men twee paarden kop aan staart op de weide staan en elkaar zachtjes in de hals bijten (afbeelding 14). Dit gedrag versterkt de vriendschapsbanden tussen de dieren. De mens kan zich erdoor laten inspireren om zijn relatie met het paard te versterken. Een krachtige aanpak (op de nek klappen, op de schoft of in de manen krabben, ...) is beter dan een te lichte streling die het paard kan kietelen en een bruuske reactie kan uitlokken (uitwijken, stampen, ...). Elk paard heeft zo zijn specifieke plekjes waar het liefst gestreeld wordt en andere lichaamsdelen waar het niet aangeraakt wil worden. De verzorger moet steeds aandachtig zijn om te ontdekken wat het paard graag of niet graag heeft (afbeelding 15).

Afbeelding 14: Elkaar zachtjes bijten

Afbeelding 15: Het paard krabben

De ruiter gebruikt de tastzin ook om het paard bevelen te geven. De druk die de ruiter uitoefent met de benen wordt gedetecteerd door speciale cellen, de zogenaamde nociceptoren. Deze nociceptoren reageren minder wanneer de stimulus herhaald wordt met intervallen van minder dan 30 seconden: hierdoor ontstaat een zekere gewenning die zich vertaalt in een gebrek aan reactie. Wanneer het paard niet reageert op de beenhulpen versterken veel ruiters de hulp. Dit is een verkeerde reactie, vergelijkbaar met een persoon die begint te roepen om zich verstaanbaar te maken bij iemand die een andere taal spreekt.

Andere organen die belangrijk zijn voor de tastzin van het paard zijn de tastharen (afbeelding 16). Jammer genoeg worden die soms afgeschoren om esthetische redenen. Dit is echter een handicap voor het paard en men kan dit dus beter vermijden.

Afbeelding 16: Tastharen

Paarden zijn uiterst gevoelige dieren. De verzorger moet bij het roskammen of opzadelen ook erg aandachtig zijn voor de plaatsen waar het dier liefst of niet graag aangeraakt wordt. Als het dier hinder of pijn voelt, kant het heftig reageren (afbeelding 17). De werknemer moet dus zo voorzichtig mogelijk te werk gaan bij het opzadelen van het paard (om het zadel op te leggen, aan te singelen, op te tomen, ...) en steeds het hoofd en de achterbenen van het paard in het oog houden.

Afbeelding 17: Heftige reactie bij het aansingelen

3.2.5 De smaakzin

Er werden maar weinig studies uitgevoerd naar de manier waarop paarden smaken ervaren. Het staat echter vast dat paarden gulzige dieren zijn. Men kan hier gebruik van maken om een weerspanning paard (bv. op de weide) te lokken (afbeelding 18) of te belonen. Men moet echter vermijden om voedsel te vaak te gebruiken als beloning, want wanneer het paard gewend is om eten te krijgen als het iets goed heeft gedaan, kan het dit gaan beschouwen als een verworven recht en kan het zich agressief gedragen als de lekkernijen niet snel genoeg komen naar zijn zin of als het helemaal niets krijgt. In strijd met wat men vaak denkt, is zin in suiker helemaal niet aangeboren bij paarden. Het duurt even voor een paard een wortel of een suikerklontje als een beloning beschouwt.

Afbeelding 18: Gebruik van snoepjes om een paard van de weide te halen.

3.3 Sociale organisatie

Paarden zijn kuddedieren. Om te zorgen dat het leven in groep goed verloopt, moeten bij het begin strikte regels opgesteld worden. Een kudde paarden bestaat uit 3 à 6 merries en een hengst. De kudde wordt geleid door een merrie, meestal het oudste dier. Onder die merrie staat een andere merrie die dominant is tegenover alle andere merries, behalve tegenover de eerste, en zo verder. De hengst staat meestal buiten de hiërarchische structuur. Naast de relaties dominante/ondergeschikte, bestaan er ook vriendschapsrelaties tussen dieren van eenzelfde rang. Die vriendschap vertaalt zich in hechte banden: elkaar zachtjes bijten, insecten verjagen bij elkaar, ... Wanneer er een nieuw dier in de kudde komt, kan dit de uitgebouwde hiërarchie verstoren en kan er een machtsstrijd ontstaan. Men moet dus uiterst goed opletten wanneer men een nieuw dier op de weide zet. Men kan beter niet in het midden van de kudde gaan staan om te vermijden dat men gebeten wordt of een trap krijgt. Men kan een nieuw dier ook geleidelijk introduceren door de nieuwkomer eerst op een stuk weide te zetten naast de weide waar de kudde staat. Zo kunnen de dieren al een eerste contact leggen door de omheining. Daarna kan men het nieuwe dier dan bij op de weide zetten. Bij conflicten of bedreigingen mag de mens niet tussenbeide komen. Deze gevechten zien er vaak gevaarlijker uit dan ze in werkelijkheid zijn.

Werknemers moeten rekening houden met deze dominantierelaties bij het verzorgen van de paarden. Om de dieren niet prikkelbaar te maken (en dus agressieve reacties te vermijden), moet men het dominante dier altijd eerst verzorgen, zowel bij het voederen als bij het op de weide zetten. De hiërarchie heeft ook een invloed op het werken met de paarden: zo is het bv. gevaarlijk om twee paarden die niet goed overeenkomen samen in te spannen. Bij het naderen van een dominant dier kan een onderdanig dier ook panikeren en zijn ruiter afwerpen. Werknemers uit de paardensector moeten dus snel de relaties tussen de dieren kunnen inschatten om risicosituaties te vermijden.

Ook de mens moet een positie verwerven tegenover de paarden: hij moet de absolute leider zijn. Daarom mag hij niet tolereren dat het dier bijt, steigert of stampet, zelfs niet om te spelen. Slecht gedrag van paarden moet onmiddellijk bestraft worden, want als de regels niet van bij het begin vastgelegd worden, kan het dier gevaarlijk gedrag gaan vertonen tegenover de mens. Ook bij veulens mag men niets door de vingers zien onder het voorwendsel dat ze nog jong zijn. Als het dier eenmaal volwassen is, zal het immers ettelijke honderden kilogram wegen en dan kan men het niet zo gemakkelijk meer onder controle houden. In zijn relatie met paarden moet de mens altijd krachtadig optreden zonder brutaal te zijn. Hij moet altijd voldoende zelfvertrouwen hebben, want sommige “valse” paarden voelen de angst van de verzorger en profiteren ervan om zich dominant te gedragen tegenover hem.

3.4 De taal van paarden

Bij paarden bestaan er drie grote soorten taal. De geurentaal, voornamelijk via de feromonen, werd reeds in detail behandeld in het hoofdstuk over de reukzin. De twee andere talen zijn de quasi-verbale taal en de lichaamstaal. Om te kunnen anticiperen op de reacties van de dieren is het absoluut noodzakelijk dat de werknemer rekening houdt met deze uitdrukkingvormen. De taal die de mens het gemakkelijkst kan interpreteren is ongetwijfeld de lichaamstaal, en dan vooral de taal van de oren.

3.4.1 De quasi-verbale taal

De quasi-verbale taal omvat alle stemsignalen die paarden uiten. Tot nu toe werd deze taal nog maar heel weinig bestudeerd, want ze is moeilijk te begrijpen voor de mens en verschilt van dier tot dier. Een werknemer die eraan gewend is, kan echter bepaalde typische soorten klanken detecteren. Bij deze quasi-verbale taal horen verschillende communicatievormen: hinniken, piepen, brullen, zachtjes snurken, snuiven en briesen.

De betekenis van het hinniken moet geïnterpreteerd worden afhankelijk van de context. Het kan gaan om een wanhoopskreet van een geïsoleerd dier, om een merrie die op haar veulen roept, om een woedekreet of een waarschuwing, om een teken van tevredenheid of om een begroeting. Piepen en brullen zijn eerder tekenen van ontevredenheid en van dreiging. Zachtjes snurken kan gebruikt worden als uitnodiging om dichterbij te komen of als teken van tevredenheid of opwindning. Snuiven en briesen zijn uitingen van onrust of ongeduld.

3.4.2 De lichaamstaal

De lichaamstaal speelt een grote rol bij de communicatie tussen paarden. Ze wijst niet alleen op de hiërarchische rang van de dieren, maar ook op hun humeur. Het eerste aspect van deze taal waarmee mensen die omgaan met paarden rekening moeten houden, is de stand van de oren. Zij geven al een goede aanwijzing over het humeur van het paard, maar men moet ook rekening houden met de andere lichaamsdelen (staart, benen, neusgaten, ...) en met het algemene uitzicht van het dier (spierspanning, houding, ...).

A. De taal van de oren

Tabel 4 geeft een overzicht van de belangrijkste standen van de oren en hun betekenis.

Tabel 4: Betekenis van de taal van de oren

	<p>Oren naar voor gericht: aanhoudende aandacht.</p> <p><i>Opmerking:</i> Als het paard bij het begin van een probleem de oren sterk naar voor richt, betekent dit dat hij er wat te veel interesse voor heeft. Het risico bestaat dan dat het uitwijkt of weigert.</p>
	<p>Oren ontspannen, lichtjes naar buiten gedraaid: het dier is kalm en rustig.</p>
	<p>Oren bewegen veel: teken van ongerustheid.</p>
	<p>Oren naar de ruiter of naar de menner gedraaid: aandacht gericht op de bevelen van deze persoon.</p>

	<p>Oren die naar achter liggen: pijn, ongemak.</p>
	<p>Oren tegen de hals geplakt: dreiging, agressie.</p>
	<p>Oren laag en naar buiten gedraaid: onderwerping.</p>

B. De taal van de neusgaten en van de mond

De neusgaten geven ook een goede aanwijzing van het humeur van het paard. Grote, open en verwijde neusgaten (afbeelding 19) zijn een teken van opwindning, angst of aandacht. Gefronste neusgaten (afbeelding 20) zijn een teken van irritatie, dreiging of afkeer. Ontspannen neusgaten wijzen op een algemene ontspannen toestand.

Afbeelding 19: Grote, open en verwijde neusgaten

Afbeelding 20: Gefronste neusgaten

De signalen van de neusgaten gaan vaak gepaard met signalen van de mond: een samengetrokken mond wijst op spanningen (woede of angst), een hangende lip wijst op ontspanning (slaperigheid), ... Een typisch signaal van de mond bij veulens is "snapping" of "mouthing" (afbeelding 21). Het veulen zet zijn nek breed uit, klappert met zijn kaken en ontbloot zijn tong als teken van onderwerping aan een volwassen dier.

Afbeelding 21: "Snapping" tegenover een dreigende merrie

C. De taal van de staart en de benen

De houding van de staart geeft ook heel wat informatie over het humeur van het dier. Het bewegen van de staart (slaan) wijst op zenuwachtigheid. Dat kan te wijten zijn aan de aanwezigheid van insecten, maar kan ook een voorteken zijn van een woedereactie van het dier (stampen, steigeren, ...). Een opgeheven staart (afbeelding 22) is een teken van tevredenheid en opwinding. In geval van angst plakt de staart als het ware tegen de achterhand; als het paard rust, hangt de staart in neutrale positie.

Afbeelding 22: Opgeheven staart

Men moet ook rekening houden met de signalen van de benen. Een paard dat een voorbeen opheft en het ruw neerzet, drukt zijn ontevredenheid uit. Als het niet op zijn plaats wordt gezet, bestaat het risico dat het zich daarna nog agressiever gaat gedragen. Ook een paard dat een achterbeen opheft, bedreigt de aanwezigen en moet onmiddellijk tot de orde geroepen worden. Een paard dat met een voorhoef over de vloer schraapt, geeft aan dat het ongeduldig is (bv. bij etenstijd) (afbeelding 23).

Afbeelding 23: Schrapen met de hoef als teken van ongeduld

D. Andere lichaamssignalen

Naast de hierboven reeds vermelde talen zijn er nog andere lichaamssignalen die nuttige informatie kunnen verstrekken, bv. de nek en de ogen. Zachte en trage bewegingen van de nek zijn een teken van affectie, terwijl snelle en meer nadrukkelijke bewegingen wijzen op irritatie en dominantie. De ogen zijn ook heel expressief: uitpuilende ogen geven aan dat het dier bang is en wijdopen ogen zijn een teken van waakzaamheid.

3.4.3 De communicatie tussen mens en paard

Om te zorgen dat het paard hem begrijpt, gebruikt de mens twee grote communicatiewijzen: de mondelinge communicatie of stem en de gebarencommunicatie. Die laatste omvat niet alleen gebaren en de lichaamshouding, maar ook aanrakingen (bv. op de kuit drukken). De communicatie tussen mens en paard moet zoveel mogelijk gebeuren in "paardentaal".

A. De communicatie via de stem

Hoewel ze in bepaalde wedstrijden (bv. bij dressuurwedstrijden) verboden is, is de stemcommunicatie erg belangrijk voor de relatie tussen mens en paard. Vaak is het de eerste vorm van communicatie die gebruikt wordt wanneer de mens in contact komt met het dier (het paard bij zijn naam noemen). In bepaalde disciplines van de paardensport, bijvoorbeeld bij het rijden in span, is de stem onontbeer-

lijk voor de communicatie tussen mens en dier. De stem heeft het voordeel dat ze van op afstand gebruikt kan worden, bv. om een paard dat op hol slaat te kalmeren. Paarden kunnen een groot aantal stembevelen begrijpen, op voorwaarde dat de gebruikte woorden voldoende van elkaar verschillen en altijd op dezelfde manier worden uitgesproken. Ideaal zijn woorden met maximaal twee lettergrepen. Tijdens het leerproces moet men de stembevelen combineren met communicatie via de tastzin, daarna kan het paard uitsluitend reageren op de stem of uitsluitend op de tastzin. Deze manier van communiceren wordt veel gebruikt bij het opleiden van jonge paarden. Wanneer meerdere personen met eenzelfde paard werken, is het erg belangrijk dat zij afspreken om hetzelfde woord te gebruiken om het dier niet in de war te brengen. Voor een goede communicatie met het dier is de toon waarop de woorden uitgesproken worden nog belangrijker dan de woorden zelf. Strengere woorden die traag uitgesproken worden kalmeren de paarden, terwijl scherpe klanken hen zenuwachtig maken. Wie met paarden werkt, mag nooit roepen, want dat verhoogt de stress en zenuwachtigheid van het dier alleen maar. Door voortdurend te roepen tegen paarden maakt men de dieren er ongevoelig voor en dan kan men daarna hun aandacht niet meer trekken (bv. "ho" roepen om op hol geslagen paarden te laten stoppen).

B. Communicatie met gebaren

Paarden kunnen uitstekend visueel communiceren en zijn zich perfect bewust van de gemoedstoestand van mensen. Zij merken of iemand nerveus is of ontspannen en vol zelfvertrouwen. De emotionele toestand van de werknemer kan de reactie van het paard dus beïnvloeden. Een gestresseerde werknemer kan ongerustheid uitlokken bij een paard, dat hierdoor angstig kan reageren en de persoon kan verwonden. De stress bij de werknemer wordt hierdoor vaak versterkt en hierdoor wordt het dier op zijn beurt dan nog angstiger. Het is een vicieuze cirkel. Om het risico op ongevallen te voorkomen, moet de werknemer in geval van stress, vermoeidheid of nervositeit rechtstreeks contact met de dieren vermijden. Paarden voelen ook goed aan wat iemand van plan is. Dat blijkt heel duidelijk wanneer men een paard van de weide gaat halen. Als het gewoon de bedoeling is om het paard eten te geven of het te roskammen, laat het dier zich meestal gemakkelijk vangen. Indien men echter van plan is om iets te doen wat het paard onaangenaam vindt (bv. een spuitje geven), heeft het dier vaak de neiging om te vluchten. Dat is waarschijnlijk te wijten aan het feit dat de persoon zich ongerust maakt. Het paard voelt dat ongetwijfeld, waardoor het vlucht.

De mens kan zijn gemoedstoestand echter moeilijk onder controle houden en is er zich ook niet altijd van bewust. Hij kan zijn lichaam echter wel gebruiken om te communiceren met het dier. Bij die manier van communiceren zijn zowel de lichaamshouding als de gebaren belangrijk. Bij een agressief paard mag de werknemer niet achteruitgaan, want het dier interpreteert dat als een teken van onderwerping en zou zijn dreigementen wel eens kunnen uitvoeren. Om het dier achteruit te laten gaan, moet de mens zich dominant opstellen: hij moet zich groter maken en vooruitgaan in de richting van het dier (afbeelding 24).

Afbeelding 24: Zich groot maken tegenover een agressief dier

3.5 Selectie en rassen

Tot nu toe selecteerden fokkers hun fokdieren uitsluitend op basis van de lichaamsbouw of de sportieve resultaten en hielden ze weinig rekening met het karakter. Talrijke studies tonen echter aan dat bepaalde persoonlijkheidstrekken erfelijk zijn. Volgens onderzoekster Anne Ricard van INRA is het karakter voor 20 à 50% erfelijk. Uit andere studies blijkt dat de vader bepaalde gedragskenmerken lijkt door te geven aan zijn afstammelingen: dieren van dezelfde vader vertonen gewoonlijk vergelijkbaar gedrag, zelfs als ze in verschillende omgevingen opgroeien. De invloed van de moeder mag echter niet verwaarloosd worden. Zij levert niet alleen 50% van de genen, maar voedt het veulen ook op. Samengevat: een veulen van agressieve of angstige ouders heeft de neiging om zelf ook agressief of angstig te worden. Daarom is het belangrijk dat fokkers rekening

houden met het karakter bij de selectie van hun fokdieren. Men moet bijvoorbeeld vermijden te fokken met een merrie die overdreven angstig is of agressief is tegenover mensen. Hetzelfde geldt trouwens voor hengsten. Het karakter mag nooit op de tweede plaats komen als selectie criterium, want agressieve of overgevoelige paarden kunnen ernstige ongevallen veroorzaken. Volgens sommige wetenschappers zou er ook een genetische voorbestemdheid bestaan bij de ontwikkeling van bepaalde tics. Een paard waarvan een van de ouders een tic heeft, zou tot 60% kans hebben om diezelfde tic te ontwikkelen; dat risico stijgt zelfs tot 89% als beide ouders de tic vertonen. Die laatste bewering moet echter genuanceerd worden rekening houdend met de levensomstandigheden van het paard. Als de levensomstandigheden van het dier erg verschillen van zijn normale habitat, kan een paard dat eerst rustig en kalm was, agressief worden. Men moet zowel de invloed van de omgeving als de genetische eigenschappen identificeren bij het gedrag van paarden. Een paard dat abnormaal agressief of angstig is (zonder medische, omgevingsgebonden of menselijke oorzaken) mag men vooral niet gebruiken om te fokken. Het moet zo snel mogelijk afgemaakt worden om ongevallen te voorkomen.

Elk ras heeft bovendien een eigen temperament. Men maakt een onderscheid tussen de zogenaamde koudbloedrassen, die meestal rustiger zijn, en de warmbloedrassen die in tegendeel nerveuzer zijn en feller reageren. Tot de koudbloedrassen behoren vooral de trekpaarden en heel wat ponyrassen (Fjorden, Haflingers, Highlands, ...). Men moet een paard steeds kiezen in functie van datgene waarvoor men het wil gebruiken: een paard dat bestemd is voor een kinderboerderij moet zo rustig en zo zacht mogelijk zijn.

3.6 De opvoeding van het veulen

Bij de geboorte beschikt het dier al over een aantal karaktertrekken die in zijn genen zitten (vluchtinstinct, kuddedier, ...). Dat noemt men het aangeboren karakter. Het is een essentieel onderdeel van het dier waarover de mens slechts weinig of zelfs helemaal geen controle heeft. Het veulen kan echter ook een aantal dingen leren. Dat noemt men het aangeleerde of verworven karakter. Het is het resultaat van een leerproces. Dat leerproces verloopt op basis van goede of slechte ervaringen (bv. als het veulen steeds gebeten wordt door een ander paard uit de kudde, is er veel kans dat het dit dier zal mijden), door de moeder te imiteren (kiezen van goede grassen om te eten, elkaar krabben, ...), enz. Bij

dit leerproces is de rol van de moeder van primordiaal belang. Daarom is het absoluut noodzakelijk om bij het fokken alleen merries te gebruiken die respect vertonen voor de mens en een goede band met hem hebben. Als de fokmerrie altijd vlucht wanneer een mens nadert, zal het veulen dit immers imiteren en de komst van mensen associëren met vluchten. Een agressieve merrie krijgt, door erfelijke factoren en door imitatiegedrag, vaak een agressief veulen. Maar niet alleen de moeder speelt een rol bij de opvoeding van het veulen, ook de andere paarden fungeren als rolmodel. Een jong paard dat naast een paard staat dat bries of tegen zijn staldeur stamp, zal het gedrag van zijn buur vaak gaan imiteren. Het is dus heel belangrijk rekening te houden met de mentale eigenschappen van de paarden die bij de veulens staan. Ten slotte speelt ook de mens een rol bij dit leerproces.

Ook op het vlak van de opvoeding van jonge paarden bestaan er verschillende stromingen. Sommige fokkers zetten jonge dieren in groepen van dezelfde leeftijd op de weide en halen ze er pas af wanneer het tijd is om ze zadelmak te maken (meestal rond de leeftijd van 3 jaar). Zoals reeds vermeld kunnen paarden van dezelfde leeftijd die samen een kudde vormen niet profiteren van de aanwezigheid van een volwassen dier om hen respect aan te leren. Bovendien zijn paarden van nature uit angstig. Als deze dieren dus nog nooit mensen gezien hebben, kunnen ze hevige angstreacties vertonen. Die reacties doen zich ook voor bij veulens, maar door hun kleine gestalte en hun lagere gewicht kan men ze gemakkelijker in bedwang houden en zijn de risico's op kwetsuren beperkter. Deze eerste methode kan dus gevaarlijk zijn en mag alleen gebruikt worden door ervaren werknemers met veel geduld om de jonge, bijna wilde paarden een goede basisopvoeding te geven. De andere stroming, die ook een aantal varianten omvat, bestaat erin het paard al vanaf heel jonge leeftijd op te leren. Het is natuurlijk niet altijd mogelijk om al van onmiddellijk na de geboorte over het paard te beschikken. Deze benadering is echter wel heel doeltreffend als ze goed wordt uitgevoerd. De personen die zich bezighouden met de veulens en de jonge paarden hebben dus een grote invloed op het karakter van het dier. Veulens leren immers vanaf heel jonge leeftijd goede en slechte gewoonten aan. Slechte gewoonten zijn moeilijk af te leren. De opvoeding van veulens moet zacht en toch doortastend gebeuren. Men moet het veulen al van op heel jonge leeftijd vertrouwd maken met zijn toekomstig "beroep" van paard. De opvoeding moet geleidelijk en rustig gebeuren. Men moet het dier laten wennen aan de klassieke handelingen (het halster aanvaarden, rustig aan de longe lopen, een hoef geven, ...) en het ook confronteren met zoveel mogelijk verschillende situaties (over een zeil lopen, door een waadplaats gaan, ...) (afbeelding 25). Een paard opleren gebeurt niet in één, twee, drie. Om te slagen

moet men het ritme van het veulen respecteren: sommige veulens leren nu eenmaal sneller dan andere. Men mag zich nooit opwinden, want dat verhoogt de stress en het onbegrip van het paard dat de oefening dan associeert met een onaangename gebeurtenis (negatieve versterking) en daarna niet meer (of moeilijker) meewerkt. Wanneer een oefening mislukt, moet men ze zo geduldig mogelijk herbeginnen. Na een geslaagde oefening moet men het dier belonen (positieve versterking). Veulens zijn net als kinderen: ze kunnen zich maar gedurende beperkte tijd concentreren en die duur loopt stilaan op. In het begin moet men de sessies kort houden, daarna kan men de duur geleidelijk opdrijven. Paarden houden ook niet van eentonigheid. De lessen moeten dus gevarieerd zijn, maar men mag pas overstappen naar een nieuwe oefening wanneer het dier de vorige oefening goed onder de knie heeft. Bovendien mag men een sessie nooit beëindigen met een mislukking. Als het dier er niet in slaagt te doen wat van hem gevraagd wordt, moet men het een eenvoudigere oefening laten uitvoeren die het dier al kent. Uit studies met verschillende rassen blijkt dat een positieve versterking (beloning) doeltreffender is dan een negatieve versterking (bestrafing). Bij mislukkingen doet men dus beter niets en eindigt men beter met een reeds gekende oefening dan met een bestraffing. Ten slotte moet het veulen al van bij het begin zijn plaats ten opzichte van de mens leren kennen. Men mag ongewenst gedrag (bijten, dreigen, steigeren, ...) in geen geval tolereren onder het voorwendsel dat het dier nog jong is, want die slechte gewoonten kunnen op volwassen leeftijd heel gevaarlijk zijn. Men moet het dier dus van bij het begin vastberaden op zijn plaats zetten. Meestal volstaat een koel uitgesproken "neen" om het dier te laten ophouden. Bij de opvoeding zijn de stem en de tastzin heel belangrijk.

Afbeelding 25: Over een zeil stappen met een veulen

Het spenen is ook een cruciale fase. Als dit te vroeg of in slechte omstandigheden gebeurt, kan dit psychologische problemen en gedragsproblemen veroorzaken bij het dier. In de natuur beslist de moeder wanneer het spenen gebeurt. Meestal is dit een tijdje voor het volgende veulen geboren wordt (aangezien de dracht bij de merrie ongeveer 11 maanden duurt, worden sommige veulens gespeend tegen de leeftijd van één jaar). In fokkerijen worden de veulens om economische redenen meestal van hun moeder gescheiden op 6 maanden. Vroeger mag het spenen niet gebeuren. Ideaal gesproken moet deze scheiding zelfs later gebeuren (rond de leeftijd van 8-9 maanden), want dan zijn de dieren evenwichtiger.

De opvoeding van het veulen is dus een belangrijke stap die bepalend is voor zijn toekomstige gedrag en temperament. De opvoeding mag alleen toevertrouwd worden aan ervaren en kalme personen. Het verhaal van een veulen dat wordt toevertrouwd aan een kind zodat ze samen opgroeien, is een mythe die men absoluut moet ontkrachten. Een kind beschikt zelf niet over voldoende zelfbeheersing en kracht om correct om te gaan met een jong paard. Het heeft te veel de neiging om het dier te verwennen, waardoor het geen respect heeft.

4

Enkele handelingen die voor problemen zorgen

In dit hoofdstuk bespreken we een aantal basishandelingen die voor problemen kunnen zorgen. De werknemer moet bij elke handeling die hij uitvoert aandachtig blijven, want elk dier, hoe rustig het ook is, kan onvoorziene reacties vertonen. Om ongevallen te voorkomen moet men altijd bepaalde voorzorgen nemen. Ook hier is het onmogelijk om alle situaties te bespreken. Dit hoofdstuk is dus niet volledig.

4.1

Een paard benaderen in de box en aan een touw laten lopen

Zoals elke handeling met paarden moet het benaderen in de box rustig en zonder haast gebeuren. De werknemer trekt de aandacht van het paard door het bij de naam te noemen. Voor hij de box binnengaat, moet hij ervoor zorgen dat het hoofd van het paard naar de ingang van de box gericht is. Als het paard met de achterhand naar de ingang draait (afbeelding 26) moet de werknemer wachten tot het dier zich omdraait vooraleer hij de box binnengaat om te vermijden dat hij een trap krijgt.

Afbeelding 26: Achterhand naar de ingang van de box gericht

Om te vermijden dat het dier schrikt en om te zorgen dat het zich met het hoofd naar de deur draait, moet de werknemer rustig praten tegen het dier en het bij de naam noemen. Als het paard zich echt niet wil omdraaien, kan de werknemer naast de achterhand gaan staan (hij moet er wel voor zorgen dat hij indien nodig kan vluchten) en stevig tegen de dijnen van het paard drukken en streng zeggen dat het opzij moet gaan. Bij agressieve paarden mag de verzorger zich zeker niet laten imponeren. Als hij achteruitgaat, zal het paard dit zien als een overwinning en zal het nog agressiever worden. Bij dit soort dieren moet men zich groot maken en er krachtadig naartoe gaan en tegelijkertijd aandachtig blijven om een eventuele aanval te voorzien. Een box is een ingesloten ruimte met weinig uitwegen. Het is dus ten zeerste afgeraden om een paard in de box te roskammen of te verzorgen. Het dier kan zich immers bruusk omdraaien en de mens tegen een muur duwen. Als men een paard moet verzorgen, kan men beter de tijd nemen om het naar een voldoende ruime verzorgingsruimte te brengen om elk gevaar

op verplettering te voorkomen. Men moet het paard vastmaken aan een vast voorwerp (stang, ring die aan een muur bevestigd is, ...), want als men het vastmaakt aan een bewegend voorwerp (dranghek, staldeur, ...) kan dit voorwerp bewegen of omvallen wanneer het paard trekt en zo de mens en het dier verwonden. Men moet het paard vastmaken met een veiligheidsknoop (afbeelding 27) zodat men het in geval van problemen snel kan losmaken door gewoon aan het vrije uiteinde van het touw te trekken. Om die knoop te leggen, steekt men het touw door de bevestigingsring en brengt men het vrije uiteinde van het touw eerst boven en daarna onder het touw door. Daarna plooit men het uiteinde van het touw in twee en de lus die zo wordt gevormd, steekt men door de opening in het midden. Sommige paarden hebben snel door hoe ze zich kunnen losmaken; het is dus aangeraden om de knoop te beveiligen (afbeelding 28).

Afbeelding 27: Veiligheidsknoop

Afbeelding 28: Beveiligde knoop

Zodra het paard het hoofd naar de deur richt, gaat de verzorger aan de linkerkant van het paard staan om het de halster aan te doen. Hierbij moet de verzorger voor de schouder gaan staan, een beetje achter het hoofd om te vermijden dat hij een kopstoot krijgt (afbeelding 29). Om een paard correct aan een touw te laten lopen, moet de verzorger links van het dier gaan staan en het halstertouw met beide handen vastnemen. De rechterhand wordt op ongeveer 20 centimeter van de musketonhaak van het halstertouw geplaatst om het hoofd van het paard voldoende vrijheid te geven (maar niet te veel). De andere hand plaatst men verder op het touw. Het touw mag niet voor de voeten van de verzorger of voor de hoeven van het paard hangen en de verzorger mag het touw nooit rond de hand rollen (afbeelding 30). Als het paard schrikt en trekt, kan de verzorger immers brandwonden aan de handpalm oplopen of vingerkootjes breken. Als het paard onhandelbaar wordt, kan de verzorger het touw maar beter loslaten om te

vermijden dat hij wordt meegesleept achter het paard en ernstig gewond raakt. Hij moet dan wachten tot het paard voldoende gekalmeerd is voor hij het touw opnieuw vastneemt of het dier lokken met een emmer voedsel.

Afbeelding 29: Correcte positie om een halster aan te doen

Afbeelding 30: Slechte manier om een touw vast te houden: rond de hand gerold

Als de paarden al lange tijd niet meer buiten zijn geweest of als het koud is (dan zijn paarden vaak nerveuzer), moet men een aantal voorzorgen nemen. Het halstertouw wordt gewoon door de ring van de halster gestoken zonder de musketonhaak vast te maken (afbeelding 31) en de werknemer houdt de musketonhaak en het andere uiteinde van het touw in de linkerhand. Met de rechterhand houdt hij het dubbele touw vast op ongeveer 20 centimeter van de halsterring. Als het paard moeilijk in bedwang te houden is of naar de ingang van de weide loopt, kan de verzorger het vrije uiteinde van het touw loslaten en de musketonhaak vasthouden zodat die niet vastraakt in de ring. Een andere tip om een te nerveus paard tegen te houden, is de elleboog tegen de schouderholte van het dier leggen (afbeelding 32). Om brandwonden aan de handen te vermijden, kan de verzorger handschoenen met een antislippalm dragen. Bij het vrijlaten van een paard moet de verzorger het dier bij de ingang van de weide of de paddock steeds een halve draai laten maken zodat het met het hoofd naar de begeleider gericht is. Paarden die vrijgelaten worden stampen immers vaak achteruit van blijdschap, zodat de verzorger ernstige kwetsuren kan oplopen wanneer hij geraakt wordt door de hoeven.

Afbeelding 31: Touw door de halsterring

Afbeelding 32: Elleboog tegen de schouderholte van het dier

4.2 Een paard van de wei halen

Wanneer het paard op de weide staat, moet men het er ook af kunnen halen. Deze stap verloopt niet altijd probleemloos. Wanneer een mens de weide betreedt, kunnen de paarden hem als een roofdier beschouwen en kunnen ze vluchtgedrag vertonen. Mensen reageren hier vaak helemaal verkeerd op, namelijk door achter de dieren aan te gaan. Hierdoor raken de dieren echter nog meer gestresseerd en versterkt men het vluchtgedrag. En bij het lopen moet de mens altijd de duimen leggen tegen het paard. Een paard van de weide halen vraagt een echte strategie om het dier te benaderen. Als het paard op de loop gaat, leidt dit niet alleen tot stress bij de verzorger, maar ook tot heel wat risico's: verstuikingen, valpartijen, stampen, ... Het is dus ten zeerste aangeraden dat de werknemers altijd hoge veiligheidsschoenen dragen: de schelp beschermt de voet tegen verplettering en het feit dat de schoenen hoger zijn, beperkt het risico op verstuikingen.

4.2.1 Strategie om paarden te benaderen op de weide

Vaak gaan verzorgers de dieren van de weide halen om ermee te werken of omdat de veearts of hoefsmid komt. De verzorger vertrekt vaak al met een zekere schrik (hij weet bv. dat een bezoek van de veearts niet eenvoudig is bij dit paard) en wacht dikwijls tot het laatste moment om het dier te gaan halen. Het paard voelt dat de mens nerveus is en heeft de neiging om te vluchten; de verzorger wordt nog nerveuzer omdat hij ziet dat het al laat wordt en zijn nervositeit slaat nog meer over op het paard. Het is dus een vicieuze cirkel. In dit geval is het aangeraden om

het paard een paar uur op voorhand van de weide te halen en zonder schrik de weide te betreden. Een paard dat zich laat vangen, moet beloond worden. Om het paard gemakkelijker te kunnen benaderen, moet men een echte strategie uitwerken. Om stress bij de dieren te vermijden, passen verzorgers vaak de techniek van het panoramisch zicht toe. Hierbij komt het erop neer een specifiek voorwerp te bespieden en tegelijkertijd het algemeen overzicht te behouden. Het principe is gebaseerd op het feit dat roofdieren een potentieel slachtoffer fixeren voor ze aanvallen. Een mens die het paard dat hij wil vangen fixeert, gedraagt zich dus als een roofdier. Hierdoor wordt het paard bang en heeft het de neiging om te vluchten. Indien de verzorger echter een panoramisch overzicht houdt op de kudde en het paard dat hij wil vangen ondertussen vanuit een ooghoek in het oog houdt, is er meer kans dat deze operatie rustig verloopt. Zodra de verzorger in de buurt is van het paard dat hij wil vangen, moet hij het dier traag langs voor benaderen en er ondertussen tegen praten en het bij de naam noemen. De werknemer moet steeds aandachtig blijven en anticiperen op elke vluchtbeweging van het dier; in dat geval moet hij tijdig blijven staan. Als het paard spontaan naar de verzorger loopt, moet die onbeweeglijk blijven staan en het dier naar hem toe laten komen. Wanneer het dier voldoende genaderd is, neemt de verzorger traag de halster vast of legt hij voorzichtig een touw rond de hals van het paard. Hij kan het dier ook lokken met snoepjes, bv. een wortel of een suikerklontje, maar dat mag geen gewoonte worden.

4.2.2 Belangrijke factoren

Er zijn verschillende factoren waardoor een paard zich gemakkelijker of moeilijker van de weide laat halen. Een eerste factor, waarop de mens niet echt vat heeft, zijn de weersomstandigheden en het ogenblik van de dag. Bij onweer zijn paarden nerveuzer en kunnen ze schrikken. Ze laten zich dan vaak moeilijker vangen. Bij dergelijk weer zijn de insecten ook agressiever en paarden die geïrriteerd zijn door insectenbeten kunnen dan heftig reageren (stampen, bijten, ...) en hierbij de mens verwonden. Het aanbrengen van insectenverdrijvende middelen voor men de paarden op de weide zet is sterk aanbevolen, hoewel er maar weinig producten zijn die efficiënt en langdurig werken. Ook bij koude of regenweer zijn paarden vaak nerveuzer. Ze beginnen dan dikwijls te lopen om zich op te warmen en daarbij kunnen ze de verzorger verwonden. Als men de dieren absoluut bij dergelijk weer van de weide moet halen, moet men dubbel zo goed oppassen. Sommige tijdstippen van de dag, zoals zonsopgang en zonsondergang, zijn beter geschikt omdat de paarden dan rustiger en meer ontspannen zijn.

De persoon die de dieren van de weide haalt en zijn kledij spelen ook een rol. Paarden laten zich gemakkelijker benaderen door iemand die ze kennen. De gemoedstoestand van de persoon is ook belangrijk. Iemand die nerveus of gestressed is, draagt zijn spanning over op de dieren. In dat geval is het soms raadzaam om de taak over te laten aan iemand die rustiger is of om ze uit te stellen tot een ander moment van de dag. Men moet ook geschikte kledij dragen: kleding die lawaai maakt (windjekkers) of die fladdert schrikt de dieren af. Witte kleren en felle kleuren weerspiegelen het licht harder en kunnen de dieren ook bang maken.

Het geheugen van het paard speelt ook een grote rol. Als het dier de vorige keer dat het uit de weide werd gehaald iets onaangenaams heeft meegemaakt (een spuitje, een onrechtvaardige straf, ruw gedrag, ...) of ergens van geschrokken is, zal het zich dat nog herinneren en moeilijk doen. Men moet dus altijd rustig blijven met het dier en het geruststellen als het ergens bang voor is. De terugkeer naar de box moet geassocieerd worden met iets positiefs (krachtvoer, liefkozinnen, ...) zodat het paard zin heeft om naar binnen te gaan.

Ten slotte heeft het gedrag van een moeilijk paard ook invloed op de groep. Het is dus erg belangrijk dat het paard zo snel mogelijk heropgevoed wordt. Ook een sociaal paard dat spontaan naar mensen toe gaat heeft een invloed op de groep, maar dan op een positieve manier.

4.2.3 Oplossingen bij een weerspanning paard

De ideale situatie is een paard dat spontaan komt wanneer het geroepen wordt, maar soms verloopt het veel moeilijker. Als het paard zich niet onmiddellijk laat benaderen, kan de verzorger lekkernijen (wortelen, een emmer met krachtvoer, ...) gebruiken om het te lokken. Hij kan ook inspelen op de nieuwsgierigheid van het paard. Zo kan hij bv. neerhurken in de weide en wachten tot de dier dichterbij komt (afbeelding 33). Zodra het binnen handbereik is, neemt hij het voorzichtig bij de halster en staat hij rustig recht.

Afbeelding 33: Hurken in de weide om de paarden te lokken

Een andere techniek is het gebruik van een lokpaard. Een lokpaard is een vertrouwd dier dat zich gemakkelijk laat vangen en dat een neutrale status heeft in de hiërarchie. Er bestaan twee methodes. Als de andere paarden het lokpaard volgen, kan de verzorger daarvan profiteren om hen naar de plaats te brengen waar hij hen wil hebben. Hij kan ook profiteren van het feit dat het lokpaard sociaal is tegenover de andere dieren en met behulp van dit paard een ander paard benaderen, dat dan niet wantrouwig is en zich gemakkelijker laat vangen. De eenvoudigste techniek is soms om gewoon op een ander moment van de dag opnieuw te proberen.

Als men het paard absoluut van de weide moet halen en alle reeds aangehaalde methoden mislukt zijn, bestaat er nog een oplossing die men echter alleen als laatste redmiddel mag gebruiken en waarbij men absoluut moet vermijden dat ze mislukt (het paard zou dan immers snel het gevoel krijgen dat het de baas is en zou zich steeds moeilijker gaan gedragen). Bij die methode dringt men het dier in een hoek van de weide of een paddock. Hierbij kan men op verschillende manieren te werk gaan, maar men moet wel altijd met veel mensen zijn. De oplossing waarvoor het minste materiaal nodig is, bestaat erin het dier te isoleren met een lint of een touw dat wordt vastgehouden door meerdere personen die het paard als het ware omcirkelen of in een hoek drijven. Die methode kan riskant zijn: een paard dat niet bang is voor omheiningen kan zich op het touw of het lint storten en daarbij iemand verwonden. Tijdens deze operatie is het aanbevolen dat de medewerkers handschoenen dragen om brandwonden aan de handpalmen door het touw of het lint te voorkomen. Voor de andere methode moet men een soort val maken in een hoek van de weide met behulp van omheiningen op lichte paaltjes en het paard daarin jagen.

4.3 Op of af een vrachtwagen of een van laden

Bij het op en af een vrachtwagen of een van laden, kunnen het paard of de verzorger soms gewond raken. Een paard dat gestresseerd raakt bij de gedachte dat het in het voertuig moet gaan, gaat achteruit of opzij. De meest voorkomende reactie van mensen is vaak harder aan het touw trekken. Het paard dat zich gevangen voelt, gaat dan nog heftiger reageren door te steigeren, soms zelfs zo erg dat het achterovervalt. Om te vermijden dat het zo ver komt, is het absoluut noodzakelijk het paard op zo jong mogelijke leeftijd te laten wennen aan een vrachtwagen of van waar het in moet gaan. De meest efficiënte oplossing bestaat erin om het veulen te leren hoe het op en af de vrachtwagen of van moet gaan. Als de moeder van het veulen zich gemakkelijk op en af een vrachtwagen laat laden, kan die oefening reeds samen met de moeder gedaan worden. Als de moeder op de vrachtwagen gaat, heeft het veulen de neiging haar te volgen. Als het gaat om een jong paard dat gescheiden is van de moeder, kan men een ouder paard gebruiken dat het veulen kent en waarmee het goed overeenkomt. Men moet wel een paard kiezen dat gemakkelijk in elk voertuig gaat, zodat het het jonge dier geen ongewenst gedrag aanleert (want het veulen zal dit gedrag vaak imiteren). Door zijn kudde-instinct zal het veulen het oudere paard in het voertuig volgen. Zodra ze eenmaal in de wagen staan, moet men de dieren belonen. Als men geen beroep kan doen op een ouder paard, moet men het veulen heel geduldig aanleren om in het voertuig te stappen. De begeleider houdt het paard vast met een touw, met de rechterhand op ongeveer 40 cm van het hoofd van het dier. Hij loopt heel rustig en kalm van op een grote afstand in een rechte lijn naar de laadbrug van de vrachtwagen. Als het veulen bij de laadbrug stopt, mag de begeleider niet zenuwachtig worden en moet hij het paard laten ruiken aan het voorwerp waar het bang voor is (afbeelding 34). Ondertussen moet hij zachtjes praten tegen het dier. Als het paard niet achteruitgaat maar ook niet uit zichzelf vooruit wil, kan de begeleider een voorbeen vastnemen en het op de laadbrug van het voertuig zetten (afbeelding 35). Daarna herhaalt hij die handeling met het tweede voorbeen. De begeleider kan ook paardensnoepjes gebruiken om het dier naar binnen te lokken.

Afbeelding 34: Snuffelen aan de laadbrug van de van

Afbeelding 35: Een voorbeen op de laadbrug van de van plaatsen

Zodra het veulen eenmaal in het voertuig staat, is het belangrijk het dier te belonen en het lang genoeg te laten staan zodat het went aan zijn nieuwe omgeving. Die methode vraagt tijd en geduld, maar werpt daarna wel vruchten af. Om doeltreffend te zijn, moeten de lessen vaak herhaald worden tot het veulen spontaan in de vrachtwagen of de van gaat. Daarna is het nuttig om de les die het dier geleerd heeft, regelmatig te onderhouden. Als de begeleider niet voldoende tijd heeft voor deze opleiding, bestaat er een andere methode. Die bestaat erin een omheinde ruimte te maken waar men het jonge paard in zet, en vervolgens het geopende voertuig voor de ingang van deze ruimte te plaatsen. Het jonge paard kan dan op zijn eigen tempo en zonder stress kennismaken met het voertuig. Men kan voedsel in de van of vrachtwagen leggen om het dier te lokken. Niet iedereen heeft echter het geluk om een paard reeds van op jonge leeftijd te bezitten en het vertrouwd te maken met dit soort oefeningen. Deze methodes kunnen echter ook gebruikt worden om een moeilijk paard herop te voeren. Om het opladen te vergemakkelijken kan men de van of de vrachtwagen naast een muur plaatsen die een indrukwekkende barrière vormt voor het paard. Als bovenvermelde methodes geen resultaat hebben gehad of als het paard dringend opgeladen moet worden, kan men 2 lange touwen gebruiken om het paard aan te sporen om in de vrachtwagen te gaan. Voor die methode heeft men meer mankracht (3 personen) nodig. Eén persoon houdt het paard bij het halstertouw om het de weg te wijzen (die persoon mag in geen geval aan het hoofd van het dier trekken); de twee andere personen, die aan weerskanten van het paard staan, houden allebei een lang touw vast waarvan het andere uiteinde is vastgemaakt aan de tegenoverliggende zijde van de vrachtwagen. De twee personen die het lange touw vasthouden moeten samen geleidelijk trekken. Zij mogen niet stop-

pen, zelfs niet als het paard op de achterbenen gaat staan. Het paard moet zich laten leiden door de touwen en heeft geen keuze: het kan alleen maar in het voertuig gaan. Zodra het paard in het voertuig staat, mag men niet vergeten om het te feliciteren. Als het paard zich echt te gevaarlijk gedraagt, kan het nodig zijn om een beroep te doen op de veearts om het te kalmeren. Die procedure is geen duurzame oplossing en mag alleen als laatste redmiddel gebruikt worden. De begeleider van het paard moet in elk geval rustig blijven. Men mag dus niet tot op het laatste moment wachten om het paard op te laden: door tijdsgebrek wordt de begeleider dan vaak zenuwachtig, en hierdoor maakt hij het paard nodeloos onrustig.

De keuze van de vrachtwagen of van is ook belangrijk. Een weigering om in een vrachtwagen te gaan gaat vaak gepaard met angst voor het onbekende of met een slechte ervaring uit het verleden (verkeersongeval, omvallen tijdens een transport, schokken tijdens het rijden, ...). Er zijn meerdere factoren die een paard kunnen afschrikken: verschillende materialen of een opening tussen de vrachtwagen en de laadbrug, een te steile helling, schaduwzones, verblindend licht of licht waaraan het dier niet gewend is, ... Bij de keuze van het voertuig moet men rekening houden met die factoren. Een van met een licht dak is beter (afbeelding 36) omdat die binnenin lichter is, waardoor het dier er gemakkelijker in zal gaan. Wanneer men het paard op de van laadt, moet men eraan denken de voordeur van de van (of van de vrachtwagen indien die er een heeft) te openen om licht binnen te laten. Vrachtwagens van het type veewagen kunnen de dieren bang maken omdat de openingen in de zijkanten lichtstralen doorlaten die lichtvlekken maken op de vloer. Het dier kan die lichtstralen ook als hindernissen beschouwen. Het laden moet kalm en rustig gebeuren. Men moet het paard de tijd geven om aan de laadbrug van het voertuig te ruiken. Tijdens de rit is een gepast rijgedrag (schokken of bruusk remmen vermijden, snelheid minderen in de bochten, ...) erg belangrijk om het dier niet bang te maken.

Afbeelding 36: Een licht dak en een geopende voordeur vergemakkelijken het op de van laden

Wanneer het paard in de wagen staat, moet men het correct vastmaken: het touw moet lang genoeg zijn om te vermijden dat het paard zich in bochten of bij oneffenheden in de weg ophangt aan zijn halster, maar niet te lang om te vermijden dat het dier zich tijdens het transport omdraait of zijn been over het touw zet. Bij een van is ook het moment waarop men de stang achteraan aanbrengt een risicofase. De persoon die die handeling uitvoert, moet er steeds voor zorgen buiten het bereik van de hoeven van het paard te blijven. De stangen vooraan moeten bij voorkeur uitgerust zijn met een beveiliging waardoor men het paard van buitenaf los kan maken wanneer het zich omdraait.

Wanneer het paard in het voertuig staat, moet het er ook uit komen. Meestal komen paarden spontaan uit het voertuig, maar soms doen ze dat te brusk (zich omdraaien en in galop van de loopbrug, uit het voertuig springen, ...) waardoor ze de aanwezige personen kunnen verwonden. Het uitstappen moet dus altijd rustig gebeuren. Bij vrachtwagens kan men het paard gewoon een halve draai laten maken zodat het voorwaarts kan uitstappen. Dat is niet het geval bij vans. Bij een van die is uitgerust met een deur vooraan (afbeelding 37) kunnen de dieren

veel gemakkelijker uitstappen. Als dit niet het geval is, moet het paard achterwaarts uit de van komen. Dat is tamelijk stresserend voor angstige dieren zoals paarden: ze moeten dan ergens naartoe gaan zonder te zien waarheen. Het afladen moet heel geleidelijk gebeuren: een begeleider houdt het touw vast, staat voor het dier, praat ertegen en drukt het tegen de borst om het achteruit te laten gaan. Een andere persoon, die buiten de van staat, brengt het paard in de juiste richting zodat het niet van de laadbrug valt. Hierbij moet deze persoon tegen de dijen van het paard duwen om het op de brug te houden. De persoon moet natuurlijk altijd oppassen dat hij geen trap krijgt. Zodra het paard uit het voertuig is, moet men het dier feliciteren.

Afbeelding 37: Van met een brug vooraan

4.4 De dekking

Het dekken van merries door een hengst kan op verschillende manieren gebeuren. Ofwel is er de dekking in vrijheid, waarbij de hengst losgelaten wordt samen met de merries. De enige inbreng van de fokker hierbij is de dieren vrijlaten en ze opnieuw vangen. Die methode heeft een aantal voordelen: ze benadert de natuurlijke levensomstandigheden van paarden en geeft de hengst de kans om de merries het hof te maken. De dekking is dus minder stresserend voor de merries, die bijgevolg rustiger blijven. Bovendien moet de fokker niet ingrijpen en loopt hij dus niet het risico om een trap te krijgen tijdens de dekking. De fokker moet echter altijd opletten als hij een merrie gaat halen. Hij moet eerst de hengst

isoleren om te vermijden dat die hem beschouwt als een rivaal die een van zijn merries wil “afpakken”. In dat geval bestaat de kans dat de hengst hem zonder pardon aanvalt.

Een andere vaak gebruikte methode is de zogenaamde dekking aan de toom: iemand houdt de hengst vast en brengt hem naar de merrie. De merrie wordt vaak vastgemaakt aan een stang, maar kan ook vastgehouden worden door een andere werknemer. De positie van de persoon die de hengst vasthoudt is uiterst gevaarlijk: de merrie kan stampen en de werknemer ernstig verwonden. De hengst, die opgewonden is door de dekking, is soms ook moeilijk in bedwang te houden. Als hij eenmaal op de merrie zit, kan hij bruuske bewegingen maken (zowel met de voor- als de achterbenen door het springen) en de persoon die hem vasthoudt hierbij verwonden. De begeleider moet de penis van de hengst soms naar de vagina van de merrie leiden en staat daarbij dus heel dicht bij beide dieren, waardoor hij risico's loopt. De persoon die de merrie vasthoudt kan ook gewond raken als zij bruusk naar voor gaat. Voor men een dekking aan de toom uitvoert, moet men een aantal voorzorgen nemen. Men moet vooraf controleren of de merrie wel degelijk hengstig is. Dit gebeurt met behulp van een andere hengst of een laat gecasteerde ruin die aan de merrie komt ruiken. De merrie wordt vastgemaakt. De meest gebruikte structuur is een systeem van stangen en platen: de merrie wordt vastgemaakt in een soort structuur die alleen achteraan open is. De zijwanden bestaan uit een muur aan de ene kant en uit een paneel met openingen aan de andere kant. De merrie wordt vooraan vastgemaakt aan een stang. De testhengst wordt naast de merrie gebracht. Als de merrie niet hengstig is, laat ze dit heftig merken (door achteruit te trappen); men moet ervoor zorgen dat er niemand achter de merrie staat. Men mag alleen volledig hengstige merries bij de hengst brengen om het risico op stampen of verplettering te beperken. Tijdens de dekking kan men de achterbenen van de merrie vastmaken. Als er geen stang is waaraan men de merrie kan vastmaken, moet de persoon die de merrie vasthoudt schuin voor de borst van de merrie gaan staan om te vermijden dat hij een trap van de voorbenen krijgt wanneer het dier bruusk vooruitgaat. De hengst moet ook klaargemaakt worden. Hij krijgt een bit of een ketting in de mond om de begeleider de kans te geven om hem indien nodig weg te trekken. Het halstertouw moet lang genoeg zijn zodat de persoon die de hengst vasthoudt voldoende ver uit de buurt kan blijven van de hengst en van de achterbenen van de merrie tijdens het naderen en tijdens de dekking.

4.5 De kunstmatige inseminatie

Kunstmatige inseminatie kan uitgevoerd worden door een inseminator, maar de eigenaar van de merries kan die bevruchting ook uitvoeren bij zijn eigen merries. Ook dit is een risicovolle operatie: de persoon bevindt zich achter de merrie en loopt voortdurend het risico op een trap als hij geen voorzorgen neemt. Om de inseminatie veilig te laten verlopen, kan men de merrie in een immobilisatiekooi plaatsen (afbeelding 38). De kooi moet van voldoende stevige materialen gemaakt zijn. Als de fokker niet over zo'n immobilisatiekooi beschikt, kan hij de achterbenen van de merrie vastmaken met behulp van twee lederen kluisters die bevestigd worden ter hoogte van de borst.

Afbeelding 38: Een immobilisatiekooi

4.6 Rijden in span

Het rijden in span is een discipline uit de paardensport die in volle expansie is en die vaak wordt beoefend op kinderboerderijen of op boerderijen die toeristen ontvangen. Toch gaat het hier om een tamelijk riskante activiteit. Een menner zit verder van zijn paard dan een ruiter en heeft dus minder vat op het dier. Men kan het rijden in span vergelijken met een ketting met 4 schakels: het paard (of de paarden), het tuig, de koets en de menner. Het falen van één van die vier schakels

kan een ongeval veroorzaken. Naast die vier elementen is er nog iemand die belangrijk is: de groom. De groom is de persoon die voor het paard gaat staan (op ongeveer 50 cm afstand) terwijl de menner de koets bestijgt, hij gaat als laatste aan boord en stijgt als eerste af om opnieuw voor het paard te gaan staan. Het is absoluut afgeraden om alleen in te spannen. In het begin is ook een opleiding door een geschoold persoon aangeraden voor men zich waagt aan het rijden in span. Aangezien dit een gevaarlijke activiteit is, moet de menner zorgen dat hij goed verzekerd is.

4.6.1 Het paard

Het rijden in span kan op verschillende manieren gebeuren. De meest gebruikelijke spannen zijn spannen met één paard (enkelspan), met twee paarden (tweespan) naast elkaar of in tandem (de paarden staan achter elkaar) en met 4 paarden (vierspan). Vierspannen zijn moeilijk te besturen en mogen alleen toevertrouwd worden aan ervaren menners. Bij spannen met meerdere paarden moet men ervoor zorgen dat zij goed overeenkomen. Bij spannen in tandem moet het paard dat vooraan staat uiterst volgzzaam zijn.

De keuze van de paarden voor het span is uiterst belangrijk. Als de paarden ook maar even op hol slaan, kan de koets immers omkantelen of op andere voertuigen botsen, waardoor de passagiers van het span ernstige verwondingen kunnen oplopen. De paarden van het span moeten perfect opgeleid zijn, evenwichtig zijn (angstige of moeilijk handelbare paarden moeten vermeden worden) en goede fysieke eigenschappen hebben. Hoewel een elegant paard belangrijk is bij het rijden in span, mag de esthetiek niet de belangrijkste prioriteit zijn bij de keuze van de dieren. Bij de aankoop van een paard voor een span mag men niet aarzelen om het meermaals uit te proberen en raad te vragen aan iemand met ervaring. Paarden die stampen moeten absoluut gemeden worden: zij kunnen de koets beschadigen en de aanwezige personen verwonden. Paarden die ingespannen worden moeten ook minutenlang stil kunnen staan omdat ze dit tijdens hun tochten ook vaak moeten doen (bv. voor een rood licht of tijdens een pauze).

De menner moet heel goed overeenkomen met zijn paarden. Hij moet op verschillende manieren met hen werken (naast hen lopen, aan het halstertouw, aan de longe, ...) en hen dus niet alleen inspannen. Als het paard in een box staat, kan het nuttig zijn om het eerst even de kans te geven om zich uit te leven alvorens het in te spannen. De menner en zijn paarden moeten de 3 gangen beheersen, zelfs als het alleen maar de bedoeling is om wandelingen te maken. Tijdens een wan-

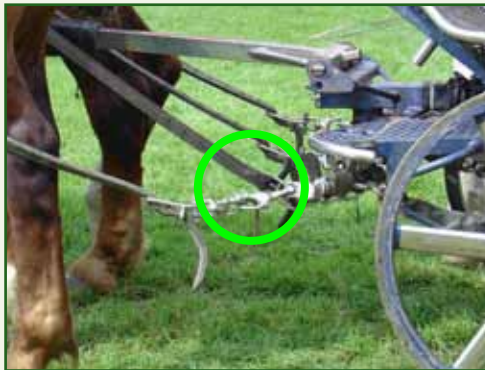

deling kunnen de paarden immers altijd bang worden en op hol slaan. De menner moet goed in het oog houden wanneer de paarden moe worden. Hij moet ook letten op de staat van de bodem en moet zijn rijgedrag daaraan aanpassen. Indien nodig kan de menner de reisweg vooraf verkennen om de risicoplatsen en obstakels te identificeren. Tijdens de pauzes mag men de ingespannen paarden nooit vastmaken: ze zouden dan verstrikt kunnen raken in het tuig of de koets kunnen beschadigen en dan kan het uiterst gevaarlijk zijn om ze los te maken.

4.6.2 Het tuig

Het tuig wordt gebruikt om het span te besturen. Het staat in voor de communicatie tussen de menner en de paarden en vormt de verbinding tussen de paarden en de koets. Het tuig moet perfect aangepast zijn aan de paarden en aan de omstandigheden waarin men het wil gebruiken en moet goed onderhouden zijn. Ideaal zijn trekriemen die uitgerust zijn met een veiligheidsmusketon (afbeelding 39) zodat men ze gemakkelijk kan afkoppelen. Bij spannen waarbij de paarden naast elkaar staan, moet er ook een veiligheidsmusketon zijn tussen de ketting en het anker van de dissel.

Afbeelding 39: Veiligheidsmusketon

4.6.3 De koets

De menner kan kiezen voor een koets met twee of vier wielen. Koetsen met 4 wielen zijn stabiel en beter bestuurbaar, maar kunnen schuin gaan staan. Een koets met twee wielen moet evenwichtig zijn: de koets mag niet te veel gewicht uitoefenen op de wielassteun en in draf moet de koets in evenwicht zijn en mag ze niet meer drukken op de riemen van de disselboom. De menner moet bij voorkeur een recente koets kiezen, want bij oude, slecht onderhouden koetsen is het risico op materiaalbreuk groot.

De koets moet regelmatig gecontroleerd en onderhouden worden. Om omkantelen te vermijden, moet het zwaartepunt van de koets verlaagd worden. Het is aangeraden de koets uit te rusten met een remmechanisme en met alle nodige signalisatie wanneer men op de openbare weg rijdt. Koetsen kunnen ook uitgerust worden met veringsystemen om schokken op te vangen en ongemakken voor de rug van de passagiers te beperken. Marathonkoetsen hebben meestal een harde ophanging en zijn dus minder comfortabel dan toerkoetsen die voorzien zijn van een pneumatische ophanging of een ophanging met veren. De stoel van de menner moet ook gemonteerd zijn op schokdempers en moet een kuipvorm hebben om de menner voldoende stabiliteit en comfort te garanderen. De passagiers moeten zich kunnen vasthouden aan een handvat om te vermijden dat ze uit de koets vallen.

De menner moet zijn snelheid voortdurend aanpassen, vooral in bochten of op wegen met diepe groeven, om te vermijden dat de koets omkantelt. Hij moet uiterst aandachtig zijn als hij een koets bestuurt die uitgerust is met een scharniergewricht: gangen met hoge snelheid worden afgeraden. De kussens van de zetels, de bagage en de accessoires moeten vastgemaakt zijn. Ten slotte moet men de koets altijd laden (met uitzondering van de passagiers) voor men het paard inspant.

4.6.4 De menner

De menner is verantwoordelijk voor de veiligheid van het hele span. Hij moet dus perfect opgeleid zijn en voldoende ervaring hebben. Hij mag nooit alleen inspannen en moet iedereen aan boord verwittigen dat hij gaat vertrekken. Hij moet als eerste op de koets stappen en als laatste uitstappen. Het dragen van handschoenen is sterk aangeraden om de teugels te kunnen vasthouden zonder ze los te laten of zonder de handpalmen te verbranden. Eigenlijk moet er altijd een

paar reservehandschoenen in de koets liggen. Bij regenweer kan de menner rubberen handschoenen dragen of een teugelhoes met rubber gebruiken. Hij kan een toeter meenemen om zijn aanwezigheid te melden. Hij moet diverse elementen voorzien om voorbereid te zijn op eventuele problemen: een verbanddoos, een gsm om de hulpdiensten te verwittigen, een papier met het nummer van de hulpdiensten en van de veearts, touwen om eventueel gebroken teugels te versterken, een zakmes, een paardensandaal voor het geval het paard een hoefijzer verliest, een halster en een halstertouw per paard, een emmer en een spons, doeken om eventuele plaatsen waar het paard blootstaat aan wrijving en druk te beschermen en materiaal om de koets te herstellen (kniptang, metaaldraad, ...). Dankzij die voorzorgen kan hij ook in geval van problemen zijn tocht beëindigen. Ten slotte moet de menner ook een goede verzekering afsluiten.

5

Persoonlijke beschermingsmiddelen en andere kledingstukken

In het Koninklijk Besluit van 7 augustus 1995 (Belgisch Staatsblad 15.09.1995) worden persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM) gedefinieerd als iedere uitrusting die bestemd is om door de werknemer gedragen of vastgehouden te worden teneinde hem te beschermen tegen een of meer risico's die zijn veiligheid of gezondheid op het werk kunnen bedreigen, alsmede alle aanvullingen of accessoires die daartoe kunnen bijdragen. Zijn uitgesloten van die definitie:

- gewone en uniforme werkkleding die niet specifiek bedoeld is om de veiligheid en de gezondheid van de werknemer te beschermen;
- PBM van militairen, politieagenten en personeel van de ordediensten;
- PBM van wegvervoermiddelen;
- sportuitrusting;
- zelfverdedigings- of afschrikkingsmateriaal;
- draagbare apparaten voor het opsporen en het signaleren van risico's en belastingfactoren.

In dit hoofdstuk stellen we de persoonlijke beschermingsmiddelen voor die aanbevolen worden in de paardensector, maar wijzen we er ook op welke andere uitrustingen aangeraden zijn of in tegendeel vermeden moeten worden. We herinneren er ook aan dat de werkgever de PBM gratis ter beschikking moet stellen van de werknemers en dat die laatste verplicht zijn ze te dragen. Men moet ook controleren of de geselecteerde PBM voorzien zijn van het CE-keurmerk. De gebruiksaanwijzing bevat ook heel wat nuttige informatie en moet ook geraadpleegd worden.

5.1 De veiligheidshelm

Tijdens het paardrijden is het dragen van een veiligheidshelm, ook wel ruiterpel of "toque" genoemd, sterk aanbevolen. Die helm beschermt het hoofd van de ruiter tegen schokken bij een val, maar ook wanneer hij bijvoorbeeld in contact komt met een tak. Voor het ontwerp van de veiligheidshelmen geldt de geharmoniseerde Europese norm EN1384. Een goede veiligheidshelm bestaat uit een buitenhelm, dat is de harde buitenkant van de helm, een beschermende vulling tussen de buitenhelm en de binnenbekleding (of comfortvulling) die de schok opvangt bij een impact, een klep (ontbreekt bij sommige modellen), een regelbare kinriem en een driepuntsaanhechting (afbeelding 40). De buitenhelm en de beschermende vulling moeten kunnen vervormen of barsten onder invloed van de kracht van de schok om energie te kunnen absorberen en het hoofd van de ruiter te beschermen.

Afbeelding 40: Veiligheidshelm

Veiligheidshelmen zijn PBM van categorie 2, ze beschermen m.a.w. tegen risico's die ernstige gevolgen kunnen hebben voor de betrokken personen. Na elke vervorming of krachtige schok moet de helm vervangen worden omdat hij niet meer over de nodige weerstand beschikt om zijn functie naar behoren te vervullen, zelfs indien er geen zichtbare schade is. Om te zorgen dat de helm zijn kwaliteiten behoudt, moet men hem opbergen uit de buurt van chemische producten en solventen en op een niet te warme plaats.

Om doeltreffend te zijn, moet de veiligheidshelm aangepast zijn aan het hoofd van de ruiter en moet hij goed afgeregeld worden. De kinriem moet zodanig ingesteld worden dat hij een stevige, maar toch nog comfortabele druk uitoefent. Wanneer de helm goed afgeregeld is, moet de tractie stevig en gelijkmatig verdeeld zijn. De helm mag niet gemakkelijk naar voor of naar achter schuiven en men mag de helm niet kunnen afzetten zonder de kinriem los te maken. Helmen van het oude type, uitgerust met een kinstuk (afbeelding 41), zijn nu verboden omdat ze bij een val een kaakbreuk kunnen veroorzaken. Ook ruiterpetten die op hun plaats worden gehouden door een gewone elastiek zijn verboden.

Afbeelding 41: Ruiterpel met kinstuk

5.2 De veiligheidsvest

Een ander persoonlijk beschermingsmiddel dat aanbevolen is in de paardensector is het veiligheidsvest. Het gaat hier ook om een PBM van categorie 2 dat de werknemer tijdens een val of bij een trap van het paard beschermt ter hoogte van de bovenste lichaamshelft (thorax en rug). Het veiligheidsvest bedekt de hele borstkas en het bovenste deel van de buik aan de voorkant van het lichaam, en het gedeelte van de zevende halswervel tot het staartbeen aan de rugzijde (afbeelding 42). Soms is het ook voorzien van schouderstukken. De bestaande norm voor het ontwerp van veiligheidsvesten is de geharmoniseerde Europese norm EN13158.

Afbeelding 42: Veiligheidsvest

Een veiligheidsvest bestaat uit een reeks schuimlagen en heeft tot doel de kracht van een schok op te vangen. Het biedt een degelijke bescherming tegen spierletsels en soms ook tegen ribbreuken. Het beschermt niet efficiënt tegen schouderontwrichtingen of tegen breuken van het sleutelbeen omdat die vooral het gevolg zijn van samendrukking. Om efficiënte bescherming te bieden, moet het vest aangepast zijn aan de werknemer en goed afgeregeld worden. De werkgever moet de vesten zodanig kiezen dat ze zo licht en comfortabel mogelijk zijn. Beschadigde veiligheidsvesten moeten vervangen worden.

Naast het klassieke veiligheidsvest heeft een Franse firma een automatisch opblaasbaar veiligheidsvest ontwikkeld. Het gaat om een vest met luchtkussens,

een persluchtpatroon (CO₂) en een spiraalvormig touw dat bevestigd wordt aan een ring van het zadel wanneer de ruiter op het paard zit. Wanneer de ruiter uit het zadel wordt gelicht, activeert de spanning die wordt uitgeoefend op het touw een slagpen die het CO₂-patroon doorboort, waardoor het vest in 0,5 seconde opgeblazen wordt. Het automatisch opblaasbare veiligheidsvest beschermt de nek, de wervelkolom, het bekken en de thorax. Om doeltreffend te zijn, moet het aangepast zijn aan de persoon die het draagt en moet het bovenop het buitenste kledingstuk gedragen worden.

5.3 De veiligheidsschoenen

Veiligheidsschoenen zijn schoenen met een punt in staal of composietmateriaal die bestand is tegen schokken van 200 joule en een druk van 1500 daN. Hun ontwerp voldoet aan de Europese geharmoniseerde norm EN345. Veiligheidsschoenen zijn ingedeeld in 5 categorieën, van S1 tot S5, die allemaal voorzien zijn van een versterkte punt. Schoenen van categorie S1 zijn antistatische schoenen met een gesloten hielpartij. Categorie S2 heeft dezelfde eigenschappen als S1, maar deze schoenen zijn gedurende 60 minuten waterdooelend. Categorie S3 heeft dezelfde eigenschappen als S2, maar beschikt over een penetratiebestendige tussenzool en antislipzolen. Categorie S4 zijn laarzen met dezelfde eigenschappen als schoenen van categorie S2 en categorie S5 zijn laarzen met dezelfde eigenschappen als S3.

Voor de paardensector zijn hoge veiligheidsschoenen van type S3 (lage laarzen) of laarzen van categorie S5 het best geschikt. De versterkte punt beschermt de voet tegen verplettering (afbeelding 43) door de hoef van het paard, de penetratiebestendige tussenzool voorkomt dat nagels (bv. nagels achtergelaten door de hoefsmid) in de schoen dringen en de werknemer verwonden en de antislipzolen beperken het risico op valpartijen door uitglijden. Lage laarzen ondersteunen ook de enkel en beperken het risico op verstuikingen of verzwikkingen, bv. wanneer de werknemer een paard van de weide gaat halen. Net als de vorige PBM moeten veiligheidsschoenen vervangen worden zodra ze beschadigd zijn.

Afbeelding 43: Verplettering door de hoef van het paard

Bij het paardrijden mag men geen veiligheidsschoenen dragen, want hun brede punt kan bij een val blijven steken in de stijgbeugel en kan het ongeval zo erger maken. De werknemer moet dus andere schoenen aantrekken voor hij het paard bestijgt.

5.4 Handschoenen

In de paardensector staan de handen bloot aan heel uiteenlopende verwondingen: brandwonden door wrijving, snijwonden, irritatie. Het is onmogelijk alle soorten handschoenen en alle bescherming die ze bieden in dit document te bespreken, maar we overlopen wel een aantal praktische voorbeelden.

Om brandwonden aan de handen door wrijving te vermijden (halstertouw bij het dekken, longe, touw, ...) kan de werknemer handschoenen met een antislippalm dragen (afbeelding 44). Die handschoenen worden niet beschouwd als echte PBM omdat het hier gaat om sportmateriaal ; ze zijn echter wel uiterst doeltreffend in heel wat situaties.

Afbeelding 44: Handschoenen met antislippalm

De werknemer loopt niet alleen een mechanisch risico op brandwonden, hij moet soms ook werken met chemische producten (verzorgingsproducten ...). Zijn eerste reflex moet zijn om het etiket van het product te lezen om kennis te nemen van de risico's en de preventiemaatregelen. Als het dragen van handschoenen aanbevolen is, moet hij kiezen voor handschoenen die bestand zijn tegen chemische producten (afbeelding 45), zoals bv. wegwerphandschoenen in nitril. In geval van twijfel kan de werkgever of de werknemer zich altijd laten informeren door een verkoper van persoonlijke beschermingsmiddelen.

Afbeelding 45: Symbool dat de weerstand tegen chemische producten aangeeft

5.5 Ademhalingsbescherming

De belangrijkste risico's voor de luchtwegen waaraan werknemers in de paardensector blootgesteld zijn, zijn deze die gepaard gaan met vrijkomend stof en ammoniak.

De ammoniak in de urine van de dieren kan irritatie veroorzaken, met name van de luchtwegen. De eerste maatregel die men moet nemen bestaat erin de gebouwen correct te ventileren. Bij bepaalde handelingen (schoonmaken van de boxen, uitmesten, ...) kan de werknemer blootgesteld worden aan verhoogde ammoniakconcentraties. Om zich hier efficiënt tegen te beschermen, kan hij een aangepast ademhalingsmasker dragen. Elk ademhalingsmasker is voorzien van een kleurcode en een letter die aangeeft tegen welk product het beschermt. Maskers die beschermen tegen ammoniak zijn groen en zijn voorzien van de letter K.

De blootstelling aan stof kan niet volledig uitgesloten worden door een goede ventilatie. Vooral tijdens het aanbrengen van stro en bij het binnenhalen van het hooi komt er veel stof vrij. Het is dus aangeraden dat de werknemers bij die taken een stofmasker dragen, minimaal van type P2 (afbeelding 46).

Afbeelding 46: Dragen van een stofmasker P2

5.6 Andere ruitersuitrustingen

Bij de kledij van ruiters mag niet geïmproviseerd worden. Hoewel de uitrustingen die in dit hoofdstuk beschreven worden de ruiter beschermen tegen bepaalde kwetsuren, gaat het hier niet om persoonlijke beschermingsmiddelen in de strikte zin van het woord. Om paard te rijden moet de werknemer een rijbroek dragen. Dit is een broek zonder uitstekende naden met een versterkt gedeelte tussen de benen. Ze beschermt de ruiter tegen brandwonden ten gevolge van de wrijving van het zadel. Een jeans is niet geschikt om paard te rijden omdat de wrijving van de naden tamelijk ernstige en pijnlijke brandwonden kan veroorzaken. Het schoeisel moet ook goed gekozen worden. Het moet gaan om plat schoeisel met een kleine hak (ca. 1 cm) om te vermijden dat de voet helemaal in de stijgbeugel schuift. De punt mag niet te breed zijn, anders kan de schoen bij een val blijven haken in de stijgbeugel. Wandelschoenen moeten dus absoluut vermeden worden, net als baskets die geen hak hebben. De werknemer draagt dus bij voorkeur rijlaarzen of boots gecombineerd met (lange of korte) chaps die de benen beschermen tegen wrijving. Afbeelding 47 toont een persoon uitgerust met een rijbroek, boots en chaps.

Afbeelding 47: Persoon gekleed in een aangepaste broek, boots en chaps

6

De veiligheid op de weg

Bij een aantal beroepen in de paardensector moet de werknemer soms de openbare weg op met paarden (onder het zadel of in span). Dat is een risicomoment, want naast de risico's die eigen zijn aan het paardrijden of het rijden in span moet de werknemer ook rekening houden met de andere weggebruikers (automobilisten, fietsers, voetgangers, ...). Bovendien moet hij daarbij soms derden begeleiden (bij trektochten of wandelingen). In dat geval moet hij niet alleen waken over zijn eigen veiligheid, maar ook over die van de personen die hij begeleidt. In dit hoofdstuk bespreken we de rechten en plichten van ruiters en menners, maar ook van de andere weggebruikers.

6.1 Reglementering met betrekking tot ruiters en menners

Volgens artikel 2.13 van de Wegcode worden ruiters en menners gelijkgesteld met bestuurders. Welnu, elke bestuurder moet in staat zijn te sturen en de vereiste lichaamsgeschiktheid en de nodige kennis en rijvaardigheid bezitten. Hij moet de dieren die hij bestuurt voortdurend goed in de hand hebben. De bestuurder moet ook voortdurend in de nabijheid van de dieren blijven, ze in bedwang kunnen houden en kunnen beletten dat ze het verkeer belemmeren en ongevallen veroorzaken (art. 8.3 en 55.2 van de Wegcode). Een persoon die nog nooit paard heeft gereden of die nog nooit een span heeft bestuurd, mag zich dus niet op de openbare weg begeven, hoe verleidelijk het idee van een wandeling ook is. De persoon moet eerst lessen nemen om de nodige vaardigheden te verwerven om het dier onder controle te houden. Toch gebeurt het vaak dat mensen zonder scrupules hun paarden ter beschikking stellen als "amusement" voor toeristen, zonder zich af te vragen of die kunnen paardrijden. Bij een ongeval kan de verantwoordelijkheid van de verhuurder ingeroepen worden. Bovendien mogen ruiters en menners, net als alle weggebruikers, niet dronken zijn of onder invloed

van verdovende middelen of geneesmiddelen wanneer ze op de openbare weg komen.

Het feit dat de bestuurders hun dieren voortdurend onder controle moeten hebben, is problematischer. Paarden zijn immers hypergevoelige dieren die kunnen schrikken en heel snel onhandelbaar kunnen worden, ongeacht de vaardigheden waarover de ruiter of menner beschikt. Die ruiter of menner moet dus maximaal anticiperen op risicosituaties (honden, zeilen, landbouwvoertuigen, ...) en op de reacties van zijn paard om in te grijpen voor het te laat is. Indien nodig moet de ruiter of menner afstijgen en zijn paard bij de halster leiden. Het is verboden om gevaarlijke of uiterst angstige paarden in het verkeer te brengen. Het is ook belangrijk om het dier van op jonge leeftijd vertrouwd te maken met alle mogelijke situaties (over een zeil stappen, door een waadplaats lopen, lawaai van motoren, auto's, honden, ...) zodat het zich betrouwbaarder en veiliger gedraagt tijdens de wandeling.

Net als alle andere bestuurders zijn ruiters en menners natuurlijk onderworpen aan de algemene wegcode en moeten zij bijgevolg verkeerslichten, voorrangsgeregels, signalisatieborden, ... respecteren. Een goede kennis van de wegcode is dus absoluut noodzakelijk voor de veiligheid.

Aangezien paarden niet "uitgerust" zijn met richtingaanwijzers moeten ruiters en menners op de openbare weg elke richtingsverandering aanduiden met een armbeweging in de richting waarnaar ze willen draaien. Het is ook verboden om te galopperen binnen de bebouwde kom. Dit is gewoon een kwestie van gezond verstand. Naast het gevaar voor het paard en de ruiter of menner (valpartijen, schokken in de pezen van het dier, ...), zijn er ook gevaren voor de andere weggebruikers: het paard kan het bit tussen de tanden nemen zodat de ruiter of menner het niet meer onder controle heeft en kan daarbij voetgangers omverlopen of in aanrijding komen met andere voertuigen.

6.1.1 Speciale verplichtingen voor ruiters

Naast de gemeenschappelijke verplichtingen voor ruiters en menners zijn er ook een aantal specifieke regels voor ruiters. Om alleen te mogen rijden op de openbare weg moet een ruiter minimaal 14 jaar oud zijn (art. 8.2 § 4 van de Wegcode), vanaf de leeftijd van 12 jaar mag hij op de openbare weg rijden als hij vergezeld is van een ruiter van ten minste 21 jaar oud (art. 3 KB van 25/03/1987). Artikel 55.4 van de Wegcode laat ruiters ook toe om met tweeën naast elkaar op de rijbaan

te rijden. Omwille van de hoffelijkheid en de veiligheid is het echter aangeraden achter elkaar te gaan rijden wanneer er een voertuig nadert. Normaal mogen ruiters en paarden niet op het fietspad of het voetpad rijden. Het kan jammer genoeg echter gebeuren dat een ruiter in een gevaarlijke situatie geen andere keuze heeft. Dan moet hij eerst nagaan of er geen voetgangers of fietsers zijn vóór hij het voetpad of fietspad oprijdt. Buiten de bebouwde kom mogen ruiters ook de berm gebruiken in zoverre ze de andere weggebruikers niet in gevaar brengen. Ruiters moeten ook uiterst aandachtig zijn voor verkeersborden die speciaal voor hen bestemd zijn, zoals bv. het verbod voor ruiters op bepaalde wegen (afbeelding 48). Zij mogen niet rijden op wegen die specifiek voorbehouden zijn aan andere weggebruikers (rijbanen voor motorvoertuigen, ...). Voor groepen van minimaal 10 ruiters kan een groepsleider van ten minste 21 jaar oud aangesteld worden. Hij moet om de linkerarm een band dragen met, horizontaal, de nationale kleuren en, in zwarte letters op de gele strook, het woord "groepsleider". Op kruispunten waar het verkeer niet geregeld wordt door verkeerslichten, mag de groepsleider het verkeer tegenhouden om het oversteken van de groep ruiters te vergemakkelijken. Hiervoor moet hij voorzien zijn van een schijf waarop het verkeersbord C3 is afgebeeld (afbeelding 49).

*Afbeelding 48:
Verboden toegang voor ruiters*

*Afbeelding 49:
Verkeersbord C3*

Het dragen van een veiligheidshelm is verplicht. Ruiters moeten in alle omstandigheden zichtbaar zijn. Het is aangeraden dat ruiters een reflecterend vest dragen wanneer ze tijdens een wandeling verrast worden door een onweer of door de invallende duisternis (afbeelding 50). Er bestaan ook reflecterende banden die de ruiter rond de benen en de staart van het paard kan bevestigen.

Afbeelding 50: Uitrustingen die de zichtbaarheid verhogen

Naast de wettelijke verplichtingen kan men tijdens verplaatsingen bepaalde veiligheids- en hoffelijkheidsregels toepassen, bv. het paard laten overgaan in stap bij het naderen van een groep voetgangers, niet buiten de toegestane wegen gaan, niet over akkers of braakland rijden, voldoende plaats laten bij het passeren van een geparkeerde wagen ... Vanuit veiligheidsoogpunt is het ook afgeraden om te draven of te galopperen op asfalt of op hobbelige wegen. In die moeilijke omstandigheden kan het paard immers struikelen en vallen en daarbij de ruiter verpletteren.

6.1.2 Speciale verplichtingen voor menners

De wet is strenger voor de leeftijd van menners van spannen: zij moeten ten minste 16 jaar zijn voor ze alleen op de openbare weg mogen rijden (art. 8.2 § 4 van de Wegcode). Menners zijn ook op minder wegen toegelaten dan ruiters, zij mogen alleen op de rijweg rijden (bermen zijn voor hen verboden terrein, zelfs buiten de bebouwde kom) en zijn niet toegelaten op ruiterspaden. Aangezien een koets een aanzienlijke hindernis vormt, is het ook logisch dat ze niet met tweeën naast elkaar mogen rijden. Een span mag uit maximaal vier dieren achter elkaar en drie vooraan bestaan. Bij spannen met meer dan vijf paarden is een begeleider van de bestuurder verplicht. Als de lading langer is dan 12 meter, moet een begeleider te voet volgen.

De lengte van de eigenlijke koets mag niet meer dan 2,55 meter bedragen. Volgens artikel 83.1 van de Wegcode moeten deze voertuigen altijd uitgerust zijn met twee vaste en goedgekeurde driehoekige rode reflectoren die symmetrisch geplaatst zijn op de achterkant van het voertuig, met een top van de driehoek naar boven gericht. Op de zijkanten van het voertuig mogen ook één of twee oranje reflectoren aangebracht worden. De doelmatigheid van die reflectoren mag niet verminderd worden door een onderdeel van het voertuig. Zij moeten perfect zichtbaar, schoon en vrijstaand zijn. Het hoogste punt van het lichtweerkaatsende gedeelte van de reflector mag zich op niet meer dan 1,20 meter boven de grond bevinden en het laagste punt op ten minste 40 centimeter boven de grond wanneer het voertuig leeg is. De buitenkant van het lichtweerkaatsende gedeelte van de reflectoren achteraan moet zich zo dicht mogelijk bij de buitenumtrek van het voertuig bevinden, en altijd op maximaal 40 centimeter hiervan. Afbeelding 51 toont de signalisatie waarmee een koets van een span moet zijn uitgerust. Naast die verplichte signalisatie kan de menner de veiligheid van zijn span verhogen door het voertuig uit te rusten met achteruitkijkspiegels en verlichting op batterijen.

Afbeelding 51: Signalisatie achteraan een koets van een span

Artikel 83.2 van de Wegcode zegt dat bespannen voertuigen uitgerust moeten zijn met een voldoende doelmatige reminrichting (afbeelding 52). Die bepaling geldt niet voor tweewielige bespannen voertuigen waarvan het gewicht in beladen toestand niet hoger is dan 1000 kilogram en waarvan de bespanning zodanig is dat het voertuig tezelfdertijd als het trekdier stilhoudt.

6.1.3 Verplichtingen van de andere weggebruikers

Ruiters en menners worden beschouwd als zwakke weggebruikers en moeten dus als dusdanig behandeld worden. De wet definieert de verplichtingen van de andere weggebruikers. In de eerste plaats moet de bestuurder bij het naderen van de paarden stoppen als de dieren tekenen van angst vertonen. Sommige bestuurders negeren dit vaak en denken dat zij in hun recht zijn en beroepen zich foutief op het principe dat elke ruiter of menner zijn dieren onder controle moet hebben. Men moet altijd goed voor ogen houden dat paarden, net als alle dieren, onvoorziene reacties kunnen vertonen. Bestuurders die paarden die al angstig zijn toch voorbijsteken, verergeren de situatie alleen nog maar, wat kan uitlopen op een echt drama. Deze regel om te vertragen of te stoppen bij het naderen van de dieren geldt voor alle weggebruikers, ook voor fietsers die zich niet altijd bewust zijn van het gevaar. Wanneer de weggebruikers de paarden voorbijrijden, moeten ze een voldoende afstand (ca. 1 meter) voorzien, zelfs bij lage snelheid. Bij het naderen van een bocht verkiezen veel bestuurders, op het risico af dat ze een trap tegen het voertuig krijgen, de dieren als het ware naar de zijkant van de weg te dringen om toch maar niet te moeten stoppen om te zien of er geen tegenligger komt. Een goede manier om dergelijk gedrag te ontmoedigen is een rijzweep meenemen met aan het uiteinde een gekleurd vaantje. Bij het naderen van een bestuurder die geen aanstalten maakt om te vertragen, kan de ruiter die rijzweep, die ongeveer 1 meter lang is, loodrecht tegen het paard houden om de bestuurder te wijzen op de afstand die hij moet respecteren.

De Wegcode zegt ook dat het verboden is om de dieren te laten schrikken met lawaai. Het is dus verboden om te claxonneren of luide muziek te spelen in de omgeving van ruiters en menners. Sommige mensen claxonneren opzettelijk even om de ruiters of menners te verwittigen, maar die goed bedoelde handeling kan de dieren jammer genoeg laten schrikken en moet dus absoluut vermeden worden. Deze regel geldt ook voor fietsers, want een fietsbel heeft een scherpe klank die heel onaangenaam is voor paarden en die een hevige reactie kan uitlokken. Deze regel geldt ook voor voetgangers die niet mogen roepen in de buurt van de dieren. Het is moeilijker om deze veiligheidsregel uit te leggen aan kinderen. Zij barsten vaak in vreugde uit bij het naderen van paarden en lopen er roepend naartoe. Het is dus heel belangrijk dat ouders hen zo vroeg mogelijk bewust maken van de risico's en hen eraan herinneren dat het beter is de dieren kalm te benaderen en dat zij eerst altijd de toestemming van de ruiter of menner moeten vragen voor ze naar het dier toe gaan. Ten slotte moeten ook voetgangers uiterst aandachtig zijn voor ruiters en menners, zowel voor hun eigen veiligheid als voor die van de ruiters en menners. Men moet bruuske bewegingen vermijden

die door het dier als een bedreiging gezien kunnen worden en waarop het kan reageren met een trap of door op hol te slaan. Men mag niet lopen en roepen in de nabijheid van paarden, men moet honden aan de leiband houden en alles wat wappert (zeil, vlag, ...) moet vastgemaakt worden.

A photograph of a brown horse grazing in a green field. In the background, there are trees and a fence. A large green number '7' is overlaid on the top right of the image.

7

Zoönosen, allergieën en besmettelijke ziekten die samenhangen met de werkomgeving in de paardensector

Naast beroepsziekten waarvan alle werknemers van de groene sectoren het slachtoffer kunnen worden, bv. doofheid of rugpijn, bestaan er ook typische problemen die eigen zijn aan het contact met de dieren. Het gaat hier om zoönosen, allergieën en besmettelijke ziekten die samenhangen met de werkomgeving in de paardensector.

Een zoönose is een ziekte die van dieren overgaat op de mens. Die potentiële overdracht kan gebeuren door rechtstreeks contact tussen de mens en het dier, maar ook door indirect contact via stof, insecten, materiaal, ... Het paard, de drager van de aandoening, kan zelf ziek zijn en het ziekteverwekkende element overdragen op de mens. Het dier kan echter ook een gezonde drager zijn. In dit geval is het dier drager van de ziektekiem zonder dat het de ziekte zelf ontwikkelt (de symptomen zijn dus niet zichtbaar). De ziektekiem kan echter wel overgedragen worden op de mens en kan bij hem de ziekte verwekken. Er bestaan drie grote soorten zoönosen: parasitaire zoönosen, waarbij de ziekte verwekt wordt door een parasiet (wormen, schimmels, ...), bacteriële zoönosen en virale zoönosen. Bijlage 1 geeft een overzicht van de belangrijkste zoönosen bij paarden, hun type, de wijze van overdracht, de symptomen bij het paard en bij de mens en de belangrijkste preventiemaatregelen. De ernst en de frequentie van de zoönosen variëren. De meest voorkomende zoönose in de paardensector is ringschurft of het Sint-Katarinawiel. Het gaat om een parasitaire aandoening die veroorzaakt wordt door een schimmel. Ze uit zich door het verschijnen van rode vlekken in de vorm van een wiel (afbeelding 52), waaraan de ziekte de naam "Sint-Katarinawiel" dankt. Sommige zoönosen kunnen heel ernstig en in sommige gevallen zelfs dodelijk zijn, bv. tetanus. Een vaccinatie tegen tetanus is van cruciaal belang in de

paardensector. Het risico op besmetting door de bacterie die tetanus veroorzaakt (*Clostridium tetani*) is immers uiterst hoog. Bovendien is deze ziekte in heel wat gevallen dodelijk. Het vaccin is trouwens goedkoop. De werkgever kan voorstellen om zijn werknemers te laten vaccineren.

Afbeelding 52: Sint-Katarinawiel

De werknemer kan ook besmet worden met ziekten die strikt genomen geen zoönosen zijn, maar die wel nauw samenhangen met de omgeving van paarden. Bijlage 2 geeft een overzicht van de belangrijkste infectieziekten uit de omgeving van het paard, hun type, de wijze van overdracht, de symptomen bij de mens en de belangrijkste preventiemaatregelen.

De preventie van zoönosen en van besmettelijke ziekten uit de omgeving van het paard gebeurt door een goede opvolging van de dieren door de veearts en door het naleven van hygiënemaatregelen. Tabel 5 geeft een gedetailleerd overzicht van de belangrijkste preventiemaatregelen die nageleefd moeten worden.

Tabel 5: Belangrijkste maatregelen om zoönosen en besmettelijke ziekten in de paardensector te voorkomen

<p>Goede opvolging door de veearts</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Regelmatige bezoeken van een veearts gespecialiseerd in paardachtigen ✓ Veearts oproepen zodra er symptomen of problemen opduiken (dat vereist een goede kennis van de symptomen door de werknemer) ✓ Jaarlijkse of tweejaarlijkse vaccinatie van de paarden (vooral voor preventie van tetanus) ✓ Programma voor het bestrijden van parasieten (de dieren 2 à 3 keer per jaar ontwormen en de producten afwisselen om te voorkomen dat de parasieten resistent worden) ✓ Zieke dieren isoleren en behandelen
<p>Hygiënemaatregelen</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De handen wassen na elk contact met de dieren of met het materiaal ✓ Niet drinken, eten of roken tijdens het werk, want hierbij kan de werknemer de ziektekiemen die aanwezig zijn op de handen (bv. bij het onderhoud van de boxen) opnemen langs de mond en daar door besmet raken ✓ Alle wonden aan de huid (kloven, snijwonden, ...) beschermen, indien nodig handschoenen dragen ✓ In geval van kwetsuren de wonde onmiddellijk schoonmaken en ontsmetten ✓ Een bestrijdingsprogramma starten tegen knaag dieren en insecten die vaak dragers zijn van ziekten ✓ Een douche nemen na het werk ✓ De werkkledij niet mee naar huis nemen ✓ De stallen en de boxen minimaal eenmaal per jaar schoonmaken en ontsmetten of na elk verblijf van een ziek dier

Voor werknemers die potentieel blootstaan aan contact met biologische werkzame stoffen bepaalt de wet dat zij onder medisch toezicht moeten staan. De arbeidsgeneesheer moet op de hoogte worden gebracht van het feit dat de werknemer dagelijks in contact komt met dieren. De werkgever kan hem een lijst bezorgen met de belangrijkste ziekten die een risico vormen voor zijn werknemer.

mers en kan hem alle gezondheidsproblemen melden waarmee de dieren geconfronteerd werden en die de mens kunnen besmetten.

Naast besmettelijke ziekten kan de werknemer ook allergieën oplopen. Een allergie is een abnormale en specifieke reactie van het organisme dat in contact is gekomen met een vreemde substantie, het zogenaamde allergeen. De belangrijkste allergenen die men aantreft in de paardensector zijn mijtachtigen (stof), huidschilfers van dieren (huid, vacht), pollen, schimmels (hooi, voeder, krullen, stro) en geneesmiddelen en veterinaire producten. Allergische reacties kunnen zich vertalen in uiteenlopende symptomen: huiduitslag en jeuk; lopende of verstopte neus, conjunctivitis en tranende ogen, hoesten, niezen en hooikoorts, gezwollen lippen en gezwollen hals (Quincke-oedeem) en in de meest ernstige gevallen, een shock.

Werknemers die zich slecht voelen of gezondheidsproblemen hebben, moeten zo snel mogelijk een arts raadplegen.

8

Staat van het materiaal en onderhoud

De keuze van veilig materiaal, aangepast aan de behoeften van de werknemers en in goede staat, is erg belangrijk voor de veiligheid en het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk. We behandelen hier twee soorten materiaal: materiaal voor het niet-gemechaniseerde onderhoud van de boxen en de uitrusting van het paard.

8.1 Niet-gemechaniseerd materiaal voor het onderhoud van de boxen

Het onderhoudsmateriaal voor de boxen bestaat uit de volgende nuttige werktuigen en gereedschappen: kruitwagen (met 1 of 2 wielen), gaffels, spaden en borstels. Het materiaal moet aangepast zijn aan het uit te voeren werk, maar ook aan de lichaamsbouw van de werknemers. De lengte van de handgrepen van de werktuigen moet gekozen worden in functie van de lengte van de werknemers om het risico op rugpijn te beperken. Onaangepast materiaal of materiaal in slechte staat maakt het werk moeilijker. Bij kruitwagens moet men er zeker voor zorgen dat de twee armen van de kruitwagen voorzien zijn van handgrepen (afbeelding 53). Hierdoor kan de werknemer de kruitwagen gemakkelijker hanteren. De staat van de band(en) moet ook nagekeken worden. Een lekke band maakt het werk moeilijker. Beschadigde kruitwagens mogen niet gebruikt worden zolang ze niet hersteld zijn.

Afbeelding 53: Kruiwagen met arm uitgerust met handgreep

Bij de keuze van gereedschap moet men rekening houden met de uit te voeren taak. Om mest op de kruiwagen te laden, moet men een gaffel met minimaal 4 tanden kiezen, en beter nog eentje met 5 tanden. Om stro aan te brengen is een gaffel met 3 tanden handiger. Gaffels waarvan de tanden beschadigd of versleten zijn of waarvan de steel gebroken is, moeten vervangen of indien mogelijk hersteld worden. De handgrepen van andere gereedschappen (borstels, spaden, ...) moeten ook goed vastgemaakt worden en in goede staat zijn. Om valpartijen te vermijden moet men het materiaal opbergen in een rek (afbeelding 54).

Afbeelding 54: Opbergen van het materiaal in een rek

8.2 Uitrusting van het paard

Ook de uitrusting van het paard is belangrijk. Heel wat ongevallen zijn te wijten aan breuken van belangrijke onderdelen van het zadeltuig (singelgesp, stijgbeugelriem, ...) of aan de slechte staat van andere delen van de uitrusting (kapotte musketon van het halster, ...). Kiezen voor materiaal van goede kwaliteit is dus al een goed begin. Dit materiaal moet aangepast zijn aan de bouw van het paard en aan de beoefende discipline. De lederen onderdelen moeten zodanig gekozen worden dat ze niet breekbaar zijn en bestand zijn tegen grote druk; de naden moeten stevig zijn en de metalen verbindingstukken (musketons, metalen bevestigingsringen, ...) moeten goed vastgemaakt zijn en moeten voldoende stevig en duurzaam zijn. Om te zorgen dat ze lang meegaan, moeten de lederen onderdelen regelmatig onderhouden worden (schoongemaakt en ingevet). Dit onderhoud zorgt ervoor dat ze soepel blijven en beperkt dus het risico op scheuren. Vooral eer te starten met het werk, moet het personeel nagaan of het gebruikte materiaal in goede staat is. Hierbij moet men rekening houden met heel wat aspecten, waarvan de belangrijkste hierna opgesomd worden. Lederen onderdelen (stijgbeugelriemen, singelgespen, trens, tuig, ...) mogen geen spleten, barsten of scheuren vertonen. Beschadigde lederen onderdelen (afbeelding 55) kunnen bij grote krachten breken, waardoor de ruiter uit evenwicht kan raken, bv. bij een gescheurde stijgbeugelriem, of kunnen het zadel doen vallen (kapotte singelgesp).

Afbeelding 55: Gebarsten stijgbeugelriem

De stijgbeugels moeten voorzien zijn van antislipvoetsteunen om te voorkomen dat de voet van de ruiter wegglijdt en in de stijgbeugel blijft haken. Men moet ook controleren of de beveiligingssystemen van de stijgbeugelriemen (afbeelding 56) in goede staat zijn en goed functioneren. Die systemen voorkomen dat de stijgbeugelriem wegglijdt en onverwachts loskomt (bv. bij een sprong over een obstakel) en komen toch gemakkelijk los bij een zware schok (hierdoor vermijdt men dat de ruiter bij een val in de stijgbeugel blijft hangen en dat hij wordt meegesleept door het paard). Het gebruik van touwsingels (afbeelding 57) moet vermeden worden. Touwsingels zijn erg broos en scheuren gemakkelijk. Een touwsingel met een of meer gescheurde touwen moet weggegooid worden. De goede staat van synthetische singels moet ook gecontroleerd worden, evenals de musketons van de halsters, het tuig...). Deze uitrusting moet bewaard worden in een niet-vochtige ruimte (corrosie van ijzeren onderdelen, schimmels op lederen onderdelen, ...) en mag niet blootgesteld worden aan grote hitte (scheuren van lederen onderdelen).

Afbeelding 56: Beveiligingssysteem van de stijgbeugelriemen

Afbeelding 57: Touwsingel

8.2.1 Speciale gevallen voor spannen

De kleinste defecten aan het materiaal van spannen kunnen meerdere personen verwonden (menner en begeleider, maar ook andere weggebruikers). Daarom bespreken we ze in dit hoofdstuk. Bij een span moeten zowel het tuig als de koets gecontroleerd worden.

A. Controle van het tuig

De verschillende onderdelen van het tuig moeten nauwkeurig gecontroleerd worden en regelmatig onderhouden worden. Men moet rekening houden met de volgende aspecten:

- Goede staat van alle naden.
- Goede staat van de singelstoten op de plaatsen waar ze over de gespen wrijven en op de plaatsen waar de tongen erdoor komen.
- Stevigheid en goede bevestiging van de geleidingsmechanismen van de teugels.
- Goede staat van de riem van het rugstuk. Telkens wanneer het tuig gedemonteerd wordt, moet die uit de behuizing gehaald worden.
- Stevigheid van de katrolbeugel van de staatriem en kwaliteit van de bevestiging op de zadelboog van het zadel. Dit onderdeel is onderhevig aan grote krachten en wanneer het breekt, valt de staatriem op de benen van het paard. Indien men twijfelt aan de staat van dit onderdeel, kan men een steunriem rond de zadelboog aanbrengen.
- Het mondstuk mag niet te veel slijtage vertonen.
- De lederen onderdelen moeten na elke uitstap gewassen worden en moeten regelmatig ingevet worden.

B. Controle van de koets

Bij de koets moet men een aantal punten controleren, in de eerste plaats de lasnaden op de aanhechting van de buizen. De lasnaden mogen geen barsten vertonen. Vervolgens moet men de staat van de kogellagers van de wielassen controleren. Hiervoor moet men de wielen opheffen en ze laten draaien. Indien er af en toe weerstand voelbaar is, moeten de kogellagers vervangen worden. De goede werking van het draaimechanisme van de vooras en van het remsysteem moet gecontroleerd worden.

De koets moet ook regelmatig onderhouden worden. Het remsysteem van koetsen die door paarden getrokken worden is vergelijkbaar met de technologie die gebruikt wordt in auto's en het onderhoud verloopt op dezelfde manier (remblokjes vervangen, vloeistof vervangen en het circuit ontluchten). Een andere belangrijke handeling is het smeren van de metalen scharnieren die soms uitgerust zijn met smeernippels.

9

Ontwerp en inrichting van de infrastructuur

Het werken met dieren gaat gepaard met een aantal specifieke risico's, maar parallel daarmee zijn heel wat ongevallen het gevolg van een slecht ontwerp of een slechte inrichting van de infrastructuur. Een goede infrastructuur moet niet alleen het comfort en het welzijn van de dieren garanderen, maar ook de veiligheid van de personen.

Het eerste aspect waarmee men rekening moet houden, zijn de afmetingen van de gangen. Smalle gangen (afbeelding 58) verhogen het risico op verplettering door het dier (verplettering tegen de muur of verplettering van de voeten). Een brede gang maakt het verplaatsen van de dieren niet alleen veiliger, maar vergemakkelijkt ook de passage van machines (bv. om de boxen schoon te maken) en van kruiwagens met 2 wielen om voedsel te verdelen. Om valpartijen te vermijden, moeten de gangen goed schoongemaakt worden en vrijgehouden worden.

Afbeelding 58: Een smalle gang verhoogt het risico op verplettering

Door gereedschap met een steel op te bergen in rekken en slangen opgerold op te hangen (afbeelding 59) maakt men minder kans om te struikelen en kan men gemakkelijker werken. Wanneer elk voorwerp op zijn plaats staat, verliest de werknemer geen tijd met het zoeken naar zijn materiaal. De gangen moeten regelmatig geveegd worden om het risico op valpartijen door uitglijden op mest te voorkomen. Aan de ingang van de gebouwen kan men ook reinigingsmechanismen voor schoenen (deurmatten, roosters, waterslangen, ...) plaatsen. De inrichting van de opbergruimte, bv. rekken om dekens op te hangen, moet ook goed doordacht zijn om bijkomende risico's te vermijden. Er moet voldoende ruimte zijn zodat de werknemer ongehinderd kan werken. De verlichting van het gebouw moet zo weinig mogelijk schaduwzones creëren om de dieren niet ongerust te maken.

Afbeelding 59: Slang opgerold ophangen

De boxen moeten ook voldoende ruim zijn om te voorkomen dat het paard geklemd raakt. Op het onderste deel van de muren van de boxen kunnen op een afstand van 20 à 30 centimeter verticale evenwijdige sponningen aangebracht worden. Hierop kan het paard met de hoeven steunen om overeind te komen. Een andere oplossing om te vermijden dat het paard geklemd raakt in zijn box (waarbij de werknemer moet ingrijpen om het dier te bevrijden en dus risico's moet nemen) bestaat erin de hoek tussen de vloer en de muren af te ronden. De werknemer moet bij de voederbak kunnen zonder in de box te moeten gaan. Bij etenstijd kunnen paarden immers soms agressief worden en aanvallen. Daarom

moet de voederbak in een hoek tegen de voormuur van de box geplaatst worden en bereikbaar zijn via een venster (afbeelding 60) of zodanig geplaatst zijn dat hij toegankelijk is van bij de ingang van de box. De paarden drinken geven gebeurt bij voorkeur door middel van automatische drinkbakken. Zo vermijdt men tijdrovende taken die bovendien schadelijk kunnen zijn voor de rug (drinkbakken vullen met emmers of met een waterslang). Het drinkwatersysteem moet zodanig ontworpen zijn dat het in de winter niet bevroest (waardoor men wel verplicht is om met emmers te zeulen). Paarden maken hun drinkbakken soms vuil en de werknemer moet ze regelmatig controleren. Daarom moeten de drinkbakken net als de voederbakken gemakkelijk toegankelijk zijn. Een ander belangrijk aspect van de box is dat de deur voldoende breed moet zijn (ten minste 1,20 m) zodat het paard erdoor kan zonder zelf klem te raken of zonder de verzorger te klemmen.

Afbeelding 60: Toegangsvenster tot de etensbak

De boxen moeten ook zodanig ingericht zijn dat ze machinaal schoongemaakt kunnen worden. De box is een ingesloten ruimte en het is dus gevaarlijk om het paard te verzorgen (roskammen, verzorging door de veearts, ...) in deze beperkte ruimte waar het risico op verplettering groot is. De verzorging gebeurt dus bij voorkeur in een speciaal daarvoor ontworpen ruimte: de verzorgingsruimte. Dat is een ruimte die voldoende groot is zodat de werknemer zich gemakkelijk rond het dier kan bewegen zonder het risico te lopen om verpletterd te worden. De verzorgingsruimte moet ook voldoende verlicht zijn om de diverse verzorgingshandelingen te vergemakkelijken. Er moet een systeem met dubbele ring voorzien worden om de paarden op Amerikaanse wijze te kunnen vastmaken. Dit kan nuttig zijn bij paarden die, wanneer ze op de klassieke manier vastgemaakt worden, aan de kanthaak trekken. Indien een solarium voorzien is, moet dat ge-

monteerd worden op een haspelsysteem zodat men het omhoog kan trekken wanneer het niet gebruikt wordt. Paarden kunnen met hun hoofd immers tegen de lampen slaan en ze stukmaken.

Door de aanwezigheid van stro en andere gemakkelijk ontvlambare materialen verhoogt het brandrisico. Enkele aspecten waarmee men rekening moet houden bij het ontwerp en de inrichting van de infrastructuur worden in detail behandeld in dit hoofdstuk. De elektrische installatie moet in perfecte staat zijn en moet elke 5 jaar gecontroleerd worden door een erkend organisme voor professionele installaties. De lampen in de boxen moeten beschermd worden met tralies om te voorkomen dat ze stuk raken door een kopstoot van het dier en dat er vonken in het stro terechtkomen. De elektrische installaties moeten ook bestand zijn tegen stof en vocht. De materialen die gekozen worden voor de constructie van de gebouwen moeten uiterst brandbestendig zijn en er moeten voldoende blusinstallaties voorzien worden (brandhaspels, brandblusapparaten, ...). Het is trouwens altijd interessant om de brandweer uit te nodigen om advies te geven.

Een andere belangrijk onderdeel van de infrastructuur zijn de pistes. Het kan gaan om overdekte pistes of om buitenpistes. Ongeacht het type piste moet men erop letten dat ze in alle omstandigheden zacht blijft. Een val op een te harde piste kan ernstige kwetsuren tot gevolg hebben. Buitenpistes moeten goed gedraineerd worden om te voorkomen dat ze bij regenweer onder water staan en glad worden. Bij droog weer moeten de pistes besproeid worden om het vrijkomen van stof te beperken, want dat kan schadelijk zijn voor de luchtwegen. Een goede piste is een grote, maar absoluut noodzakelijke investering. Een val van het paard is immers de belangrijkste oorzaak van ongevallen in de paardensector. Het is dus erg belangrijk dat men de schade ervan kan beperken. De piste moet een stevige omheining hebben om paarden die willen ontsnappen af te schrikken.

De weiden moeten ook goed omheind zijn om te voorkomen dat de paarden ontsnappen en schade berokkenen aan derden. Er bestaan verschillende soorten afsluitingen: houten omheiningen of elektrische omheiningen (draad of lint). Prikkelraad moet vermeden worden. Die is niet alleen gevaarlijk voor de paarden, maar ook voor de mens, met name bij het plaatsen van de omheiningen. Bij elektrische omheiningen langs een openbare weg is het nuttig om op regelmatige afstanden op de omheining borden aan te brengen met de melding "Opgelet, elektriciteitsgevaar" (afbeelding 61) om te wijzen op het gevaar. Men moet regelmatig controleren of de omheiningen in goede staat zijn.

Afbeelding 61: Elektriciteitsgevaar

10

Conclusie

Hoewel de paardensector uit heel uiteenlopende activiteiten bestaat, hebben ze allemaal een hoog aantal risico's gemeen. De meeste ongevallen worden rechtstreeks veroorzaakt door het paard. Daarom moeten de werknemers goed opgeleid en goed geïnformeerd worden om te kunnen anticiperen op de reacties van het dier en zo het risico op ongevallen te beperken. Alle werknemers uit de paardensector moeten veel afweten over het dier en moeten er steeds rekening mee houden dat paarden hun omgeving anders zien dan de mens. Paarden leven in kudde; het zijn angstige dieren waarbij men moet leren om in alle omstandigheden kalm te blijven en waarbij men voortdurend op zijn hoede moet zijn. Paarden die vanaf heel jonge leeftijd goed opgevoed worden, zijn meestal veiliger in de omgang, maar het is spijtig genoeg niet altijd mogelijk om het dier vanaf de geboorte bij zich te hebben. Daarom moeten de werknemers in de paardensector beschikken over de nodige vaardigheden om om te gaan met paarden, vooral in de meest risicovolle omstandigheden (op de vrachtwagen laden, de hengst begeleiden bij de dekking, ...). Ondanks alle voorzorgen blijven dieren echter altijd onvoorspelbaar. De werknemer moet er dan ook altijd voor zorgen de nodige persoonlijke beschermingsmiddelen te dragen. Hij moet ook leren om een aantal hygiënemaatregelen te nemen om besmetting door ziektes te voorkomen.

Maar het contact met de dieren is niet de enige bron van ongevallen. De toestand van het materiaal en het onderhoud ervan, evenals het ontwerp en de inrichting van de infrastructuur, spelen een belangrijke rol. Goed gekozen en goed onderhouden materiaal en installaties bevorderen niet alleen de veiligheid, maar ook de rendabiliteit, omdat de levensduur van de installaties en van het materiaal toeneemt. Soms vormen eenvoudige en goedkope preventiemaatregelen zoals orde en opbergssystemen al een efficiënte preventie.

Lijst met afkortingen

Bv.	Bijvoorbeeld
CO2	Koolstofdioxide
PBM	Persoonlijke beschermingsmiddelen
EFS	Europees Sociaal Fonds
FFE	Fédération Francophone d'Équitation
FWA	Fédération Wallonne de l'Agriculture
Hz	Hertz
ILVO	Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek
INRA	Institut National de Recherche Agronomique (Frankrijk)
KB	Koninklijk Besluit
KMO	Kleine en middelgrote ondernemingen
KUL	Katholieke Universiteit Leuven
LEWB	Ligue Equestre Wallonie-Bruxelles
MSA	Mutualité Sociale Agricole (Frankrijk)
ULg	Université de Liège

12

Bibliografie

A cheval sur la sécurité, http://www.bul.ch/asp/information_f/berichte

A la découverte des fermes pédagogiques en Wallonie 2005-2006, Marc Gielen, APAQ-W

Allergie, maladies, zoonoses, MSA, Glénat Concept, 2004

Atteler chez soi, Bernard Lecointe, Vigot, 2005

Cheval et prévention des accidents, Schweizer Nationalgestüt Avenches, mai 2006

Chute de cheval: un airbag pour le cavalier, Sillon Belge, p. 51, 24 juli 2006

Conférence débat: le gilet de protection ...on en parle !, L'Hotellier, MSA, 4 december 2001

Dossier spécial. Métiers du cheval: la féminisation en marche, Cheval Magazine nr. 424, p. 24-38, maart 2007

Entreprises de l'agriculture. Filière cheval: partenariat relancé avec la MSA, informatieblad van MSA, p. 28-29, januari 2002

Equitation n°01, Manuel du BPA, Bureau Suisse de Prévention des Accidents

Installer correctement ses clôtures, http://www.bul.ch/asp/information_f/berichte

Juste un murmure: une approche mentale et physique de votre cheval, Sam Powell en Lane Carter, Editions France Agricole, 2004

Journée de prévention: à cheval sur la sécurité, http://www.bul.ch/asp/information_f/berichte

<http://www.airparka.fr>

<http://www.chevalmetier.com>

<http://www.statbel.fgov.be/downloads/cah2005m.fr.xls>

http://www.statbel.fgov.be/Afbeeldings/d50_fr.asp#2

Le casque de protection... on en parle !, MSA

Le cheval: le connaître pour vivre à ses côtés, Christian Cruçon en Sylvie Bruat, MSA

Le comportement des chevaux, Marthe Kiley-Worthington, Zulma, 1999

Le comportement du cheval, Julie Deutsch, Artemis Editions, avril 2006

Le gilet de protection, on en parle !, MSA, samenvattende folders

Les manèges se rêvent en fermes, Sillon Belge p. 36, 09/02/2007

Manipuler les chevaux en sécurité: comment perçoivent-ils l'environnement ?, Preventagri Formation, Haflinger Magazine nr. 4-2006

Quand le corps parle, Emilie Gillet, Cheval Magazine nr. 417, p. 56-59, augustus 2006

Sensible jusqu'au bout des poils, Léa Lansade, Cheval Magazine nr. 418, p. 70-74, september 2006

Seul à seul, Jean-Max Lecaille, Cheval Magazine nr. 417, p. 44, augustus 2006

Si jeunesse savait..., Marie Bourjade en Vincent Lasseret, Cheval Magazine nr. 419, p. 94-98, oktober 2006

Tics et troubles du comportement, <http://www.le-site-cheval.com/tics/>

Bijlage 1

**Tabel van de belangrijkste zoönosen in de paardensector:
naam, type, overdracht, symptomen bij het paard en
bij de mens en preventiemaatregelen**

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Ringschurft of Sint-Katarinawiel	Parasitair (schimmel)	Door contact met besmette dieren of vervuild materiaal (stallen, van, dekens, verzorgingsmateriaal,...)	Pigmentverlies in cirkelvormige vlekken (ter grootte van een stuk van € 2) met een regelmatige omtrek die lichtjes ontstoken kunnen zijn	Incubatietijd: 10 à 15 dagen Roodachtige kring en jeuk	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (de handen wassen na elk contact met zieke dieren) ✓ Besmette dieren behandelen en isoleren ✓ Handschoenen dragen ✓ Elk direct contact met de zieke dieren of vervuild materiaal vermijden ✓ Het materiaal en de box van besmette dieren regelmatig ontsmetten
Tenia saginata (lintworm)	Parasitair (worm)	Via de spijsvertering (vuile handen die in contact komen met de mond)	Paard krabt zich ter hoogte van de anus; ruwe en geïrriteerde vacht; uitputting; vermageren.	Misselijkheid, anorexia en/of boulimie, spijsverteringsproblemen, verschijnen van beweeglijke ringen rond de anus buiten het maken van stoelgang	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ De dieren 2 à 3 keer per jaar ontwormen ✓ Inname van mogelijk besmet voedsel vermijden

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Schurft	Parasitair	Door direct contact met het dier	Gangen die in de huid gegraven worden door mijtachtigen, te beginnen bij het hoofd, daarna de nek, de schoft, de schouder tot op de rug, het kruis en de staartwortel; ernstig haarverlies op de aangetaste plaatsen; verschijnen van korstvormende puisten met veel etter; verharding van de huid; felle jeuk, zelfs in die mate dat het paard niet meer eet	Incubatielijd : 3 weken Puissten en jeuk (vooral op de handen en voorarmen)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiëne maatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met zieke dieren) ✓ De zieke dieren en hun omgeving behandelen (andere dieren van de stoeterij, boxen, materiaal, ...) ✓ Handschoenen dragen
Tetanus	Bacterieel	Bij een kwetsuur, door contact tussen grond of besmette voorwerpen (roestige nagels, omheining, ...) en open wonden, huidletsels of letsels van de slijmvliezen	Spierspasmen, uitpuilen van het derde ooglid wanneer men het hoofd aanraakt (neus of onderkant van de kaak), angestige expressie, progressieve verstijving van de ledematen, problemen bij het eten, verhoging, zweten. Het dier sterft door verlamming van het ademhalingsstelsel of door bronchopneumonie ten gevolge van "verslikking" in voeder	Incubatielijd: 3 à 30 dagen Samentrekking van de mondspieren (waardoor de mond niet geopend kan worden), daarna van het aangezicht en het lichaam, vaak met dodelijke afloop	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Vaccinatie (van de paarden en de werknemers)

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Pasteurellose	Bacterieel	Door beten	Pasteurella caballi veroorzaakt infecties die het organisme verzwakken; ze veroorzaakt longabcessen, longontstekingen, ontstekingen van de keelholte, buikvliesontsteking, ...	Ontsteking, abscessen, pijn op de plaats van de beet, gecombineerd met een ontsteking van de klieren. Kan evolueren naar ergere vormen indien het niet behandeld wordt.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De wonde schoonmaken met zeep en daarna ontsmetten
Leptospirose	Bacterieel	Door contact tussen voorwerpen die vervuild zijn door de urine van een ziek paard of door aangetaaste knaagdieren en open wonden of huiderosie en/of erosie van de slijmvliezen	Koorts, depressie, anorexia, weinig en bruine urine, diarree, constipatie, spierpijn	Incubatietijd: 15 dagen, plots start Koorts, rillingen, spierpijn en hoofdpijn, daarna aantasting van inwendige organen (lever, nieren) die de dood tot gevolg kan hebben	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ Elk direct contact met zieke dieren of met vervuilde voorwerpen vermijden ✓ Knaagdieren uitroeien

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Salmonellose	Bacterieel	Via de spijsvertering (vuile handen in contact met de mond)	4 vormen: - Met koorts, depressie, anorexia - Op de ingewanden: overmatige en waterige diarree 24 à 48 uur na de hyperthermie, daarna bloederige diarree en shock - Met bloedvergiftiging: vooral bij veulens, dodelijk in 24 à 36 uur - Abortieve vorm: miskraam	Koorts, hoofdpijn, buikpijn, diarree die kan evolueren naar een ernstige algemene vorm indien ze niet behandeld wordt (bv. bloedingen van het spijsverteringsstelsel)	✓ De hygiëne maatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ boxen en waterbakken regelmatig schoonmaken om alle resten te verwijderen (de bacterie kan zich ontwikkelen in deze resten) ✓ Elk direct contact met vervuilde voorwerpen vermijden

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Campylobacteriose	Bacterieel	Via de spijsvertering (vuile handen in contact met de mond)	Meestal geen symptomen bij volwassen dieren (gezonde drager); bij verzwakte dieren: diarree, koorts, uitputting, gezwollen en pijnlijke gewrichten	Koorts, hoofdpijn, buikpijn, diarree, zeldzaam veralgemeende vormen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ Boxen en waterbakken regelmatig schoonmaken om alle resten te verwijderen (de bacterie kan zich ontwikkelen in deze resten) ✓ Elk direct contact met vervuilde voorwerpen of besmette vermijden
Miltvuur	Bacterieel	Vooral door huidcontact (via een open wonde) met een besmet dier of een karkas. Soms door inademing of door het eten van vlees	Het meest specifieke symptoom van miltvuur is het afscheiden van donker, klevig bloed dat niet stolt via de lichaamsopeningen. De dood treedt snel in (na enkele dagen).	Incubatietijd: 4 à 20 dagen "Pukkel" die lijkt op een insectenbeet, daarna blaasje dat gaat etteren en zwart wordt, daarna uitbreiding over grotere zone. Er bestaan zeldzame dodelijke vormen met bloedvergiftiging.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ Elk direct contact met het zieke dier of met vervuilde voorwerpen vermijden ✓ De kadavers volledig vernietigen (villen)

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij het dier	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Brucellose of miltakoorts	Bacterieel	Door huidcontact (met besmette dieren of besmette voorwerpen, vooral bij de worp of bij een miskraam), via het ademhalingsstelsel (inademing van stof uit vervuild stalstro) of via de spijsvertering (vuile handen in contact met de mond)	Koorts en spierstijfte, daarna mogelijke aanwezigheid van de Brucellabacterie in de synovia, (pijn in de schoft met geïnfecteerde fistel) of in de gewrichten, met name de knie; miskraam	Koorts, zweten, pijn bij het bewegen die kan evolueren naar aandoeningen van de gewrichten, de zenuwen en het hersenvlies, de geslachtsorganen, de longen, ...	<ul style="list-style-type: none"> ✓ De hygiënemaatregelen respecteren (handen wassen na elk contact met de dieren; niet drinken, roken of eten zonder vooraf de handen te wassen) ✓ Elk direct contact met het zieke dier of met vervuilde voorwerpen vermijden
Hondsdolheid (in België officieel uitgeroerd, uiterst zeldzaam)	Viraal	Door beet of likken aan een wonde of een huidaandoening	Dier is opgewonden en onhandelbaar; spierspasmen, verlamming van de achterhand en weigeren te eten	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Variabele incubatietijd: ongeveer 30 dagen ✓ Psychomotorische prikkeling: gedragsveranderingen (opwinding, agressiviteit, ...) met aantasting van het ruggenmerg (diverse verlammingen) die in 3 à 4 dagen uitmondt in de dood 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Bewaking en vaccinatie van de paarden die mogelijk blootgesteld kunnen zijn ✓ Bij de minste twijfel vaccinatie na blootstelling

Bijlage 2

Tabel van de belangrijkste besmettelijke ziekten uit de omgeving van het paard: naam, type, overdracht, symptomen bij de mens en preventiemaatregelen

Naam van de ziekte	Type	Overdracht	Symptomen bij de mens	Preventie-maatregelen
Ziekte van Lyme	Bacterieel	Door een tekenbeet	<p>Incubatie tijd: 3 à 30 dagen</p> <p>Rode ontstoken plek op de plaats van de beet die mogelijk evolueert, daarna schijnbare genezing, vervolgens ernstigere fase van de ziekte</p>	<p>De teek verwijderen met een pincet of een speciale tekentang. Hierbij moet men ervoor zorgen dat de kop niet in de huid blijft zitten. Vervolgens de beet ontsmetten.</p> <p>Bedekkende kledij dragen tijdens uitstappen in de natuur en bij de terugkeer controleren op tekenbeten</p>
West-Nijlkoorts	Viraal	Door een muggenbeet	<p>Incubatie tijd: 10 à 15 dagen</p> <p>Koorts, hoofdpijn, spierpijn en soms meningo-encephalitis</p>	<p>Insecten die drager zijn bestrijden</p> <p>Insectenwerende producten gebruiken en bedekkende kledij dragen</p> <p>Stilstaand water in de buurt van de stallen vermijden</p> <p>Het water in de waterbakken regelmatig vervangen</p>

